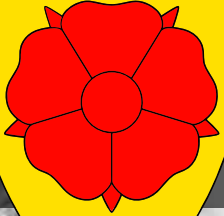

BLAKER OG SØRUM HISTORIELAG

1970

SØRUM-SPEILET

NUMMER 4-2024 - 30. ÅRGANG

30. ÅRGANG

**Gytegrus i Åa-vassdraget
Brødrene Nitteberg
Bredholsdammen i Kappadosia
Historien om Orderuddammen
Lillian Mobæk
Lærer Lohne**

Lederen har ordet!

Midt i november måned, mens tåka henger tjukk over oss, tar Blaker Bygdekvinnelag vare på en gammel mattradisjon. De lager blodklubb. Det begynner å bli noen år siden Olaf Aanerud kom på medlemsmøtet til bygdekvinnelaget og sa han savnet blodklubben til sin mor. Kunne bygdekvinnelaget gjøre noe med det? Det gikk ett minutt, og Jorid Holmsen spratt opp og sa ja det kan vi. Og siden er det blitt.

Hvert år lager damene flere hundre klubber som selges på Blaker Skanse, så jeg håper dere som vil kjøpe dem har fått anledning til det. Sjøl om Historielaget ikke er involvert i denne flotte tradisjonen, syns jeg den fortjener oppmerksomhet. Klubb er en gammel matrett som det var vanlig å spise nå før jul, da nesten alle hadde sin egen gris som ble slaktet da. Det er mange av oss som husker den stakkars grisen som skreik. Vi unga fikk beskjed om å holde oss unna, men vi gjømte oss slik at vi kunne se grisen datt, og når blodet skulle røres, var det vi som måtte gjøre det. For min generasjon var dette en naturlig del av oppveksten. Nå er dette noe yngre generasjoner aldri opplever, og vi veit mindre og mindre om hvor maten kommer fra. Derfor er det så viktig at nettopp Blaker Bygdekvinnelag tar vare på denne mattradisjonen og lar nye generasjoner få smake.

Som mange av dere kjenner til, fant sørumsokningen Halvard Evensen Merlid for en del år siden det som nå heter Sørumbåten ved utløpet av Rømua ved Hammeren. Den båten er nå på Norsk Maritimt Museum. Det ble lagd en kopi av båten, og den har ligget ved Fetsund lenser. Nå ser ikke Lensemuseet seg i stand til å ta vare på båten, så spørsmålet er hva som skjer med den. Forum for kulturminnevern Lillestrøm hadde saken oppe på siste styremøte, og vil be Lillestrøm kommune ta ansvar. Som kjent er Stokkebåten kommunevåpenet til kommunen samtidig som Lillestrøm kommune ble utnevnt til landets kulturkommune i år og neste år. Båten er en tro kopi av originalen og må sjølsagt tas vare på. Det blir spennende å høre hva kommunen har å si.

Vi har i høst arrangert en rusletur og et medlemsmøte, begge åpne for alle. På begge arrangementene var det godt frammøte, noe som gir oss inspirasjon til å invitere til flere arrangement. Om du har forslag til turer eller møter vi bør arrangere, så gi oss beskjed. Vi vil dekke hele gamle Sørums kommune, så samme hvor du bor er vi åpne for forslag. Vi har på planen et åpent møte på Blaker Skanse i februar, så neste møte bør kanskje være på Frogner? Har dere forslag?

23. november inviterte historielaget til julelunch på Bestefarhuset i Blaker. De inviterte var alle våre gode medhjelpere som sørger for at Historielaget kan være så aktive som vi er. Det er de frivillige på Slora Mølle og Gamle Vølneberg skole. Det er Blaker Bygdekvinnelag, kalenderkomiteen, positive dugnadshjelpere, en dyktig redaksjon som sørger for at vi får et fantastisk Sørums-Speilet 4 ganger i året, og sist - men ikke minst - alle de som leverer ut det flotte bladet for oss. Vi hadde en fin ettermiddag hos alltid blide og dyktige Tone på Bestefarhuset, og Arve Johansen ledet oss inn i adventsstemming med vakre toner fra trekkspillet.

Jula nærmer seg, noe som synes allerede. Vi skriver november og overalt er det juletrær og julelys. For min del er det for tidlig. Jeg syns vi skal holde på tradisjonen med juletretenning 1. søndag i advent. Uansett håper jeg dere alle får ei fin førjulstid sammen med familie og venner. Og litt snø.

God jul!

Elin Mørk

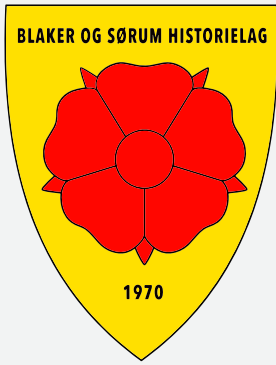
Redaksjonen består av Randi Fjørstad (fra venstre), Anne-Marie Lund, Elin Mørk og Ingun Orderud. Anne-Marie er for veteran å regne med 10 år i redaksjonen, Randi har vært med i 5 år, Ingun kom med i 2019, og Elin er med i egenskap av ledervervet i historielaget, og har ansvaret for «Lederen har ordet». Foto: Jan Lund

REDAKSJONEN I JUBILEUMSÅRET

I jubileumsåret er det 4 damer som har sittet i redaksjonen og hatt ansvaret for 4 utvidete utgaver av Sørums-Speilet. Lillestrøm kommune støttet historielaget med kr 20 000 for å kunne utvide sidetallet fra normalt 24 sider til 32 sider. Slik har vi kunnet trykke nytt stoff, men også hatt plass til å plukke fra gamle nummer av bladet. Vi hadde lyst til å vise hva tidligere redaksjoner har vært opptatt av, og vi er imponert over hvor mange som har skrevet i bladet, og ikke minst kvaliteten. Den har vært høy fra første nummer i 1994. Det både inspirerer og forplikter.

Vi ønsker å sende en hilsen og takk til alle som bidrar med artikler i bladet, og på den måten sørger for at vi hver gang greier å levere et blad med variert stoff. Uten bidrag fra skriveglade og flinke medlemmer hadde det ikke gått. En takk også til trofaste lesere som er raus med gode ord. Det inspirerer oss til å fortsette.

**REDAKSJONEN ØNSKER
ALLE SINE LESERE OG
BIDRAGSYTERE EN FIN
ADVENTSTID, OG
EN RIKTIG GOD JUL
OG GODT NYTT ÅR!**

SØRUM-SPEILET

Medlemsblad for
Blaker og Sørum Historielag

Redaksjonen

Randi Fjørstad – 901 42 163
Anne-Marie Lund – 477 57 261
Elin Mørk – 958 62 613
Ingun Orderud – 995 14 523

E-post

sorumhistorie@icloud.com

Adresse

Blaker og Sørum Historielag
Nylandveien 3
1923 Sørum

Styreleder

Elin Mørk
Tlf.: 958 62 613
E-post: elin-hem@online.no

Kontonummer: 1321 08 05189

Vipps nr.: 75141

Org.nr.: 984252994

Hjemmeside

www.blakerogsorumhistorielag.no

Korrektur

Lillian Mobæk

Grafisk design

Kirsebom Foto & Media

Opplag

700 eksemplarer
ISSN 1894-8154

Trykk

X-Idé As, 1472 Fjellhamar

*Dette bladet er beskyttet av åndsverkloven.
Det er ikke tillatt å kopiere fra bladet uten
skriftlig samtykke fra tekstforfatter eller
fotograf.*

Forsidebilde:

Julekjøring med Tertitten.
Foto: Ingun Orderud

INNKALLING TIL ÅRSMØTE i Blaker og Sørum Historielag

Dato: Onsdag 26. mars 2025 kl. 18:00

Sted: Meierigaarden Kro, Lørenfallet

Informasjon om årsmøtet vil bli lagt ut på Facebook og på historielagets hjemmeside www.blakerogsorumhistorielag.no.

Saksliste:

1. Godkjenning av innkalling og saksliste
2. Valg av møteleder, referent og to til å undertegne protokollen
3. Årsberetning 2024
4. Revidert regnskap 2024
5. Forslag til arbeidsplan for 2025
6. Forslag til kontingent for 2026
7. Forslag til budsjett 2025
8. **Innkommne saker:**
Frist for å sende inn forslag til behandling på årsmøtet må være styret i hende senest 4 uker før møtet, dvs. 26. februar 2025.
Forslagene sendes til leder Elin Mørk: elin-hem@online.no, eller tlf: 958 62 613
9. Valg av leder, styremedlemmer, valgkomite og revisor, samt utsendinger til årsmøte i Romerike Historielag.

Stemmeberettigede er de som har betalt kontingent for 2024, eller er innmeldt senest 6 uker før årsmøtet (jfr. vedtektenes §3).

Endelig saksliste og møtepapirer blir lagt ut på hjemmesiden vår før møtet. Papirene vil også bli delt ut på møtet. Etter årsmøtet blir det enkel servering.

Sørum, 18. november 2024

Blaker og Sørum Historielag

Styret

GRASROTANDEL – NORSK TIPPING

Grasrotandelen gir deg som spiller mulighet til å være med og bestemme hva noe av overskuddet skal gå til. Du kan selv velge hvem som skal få et beløp inntil 7% av din spillinnsats.

Hvis du ønsker å støtte arbeidet til Blaker og Sørum Historielag med din grasrotandel, er vi nå registrert med vårt organisasjonsnummer 984 252 994.

Innhold

Lederen har ordet	2	Historien om Orderuddammen	16
Innkalling til årsmøte	3	Medlemsmøte med tema Sørumsand Verksted	18
Åpent hus på Nordli	4	Lillian Mobæk	20
Reaksjon på artikkelen om Smalgangen	5	Vesterskaun Realskole - Skoleåret 1944-45	22
Rusletur til Kappadosia	6	Seksti års søskenbarn-samhold	24
Gytegus i Åa-vassdraget	9	Lærer Lohne	26
Brødrene Nitteberg	10	Julens mattradisjoner på Romeike	28
Brødholdsdammen i Kappadosia	14	Jakten på fortiden	32

Åpent hus i historielagets hus på Nordli i 2025

Historielaget holder åpent hus på Nordli den første onsdagen i hver måned. Den første onsdagen i januar 2025 er imidlertid 1. nyttårsdag, så derfor blir listen over åpne dager i 2025 slik:

- Onsdag 5. februar kl. 11 – 14
- Onsdag 5. mars kl. 11 – 14
- Onsdag 2. april kl. 11 – 14
- Onsdag 7. mai kl. 11 – 14
- Onsdag 4. juni kl. 11 – 14

Da er det bare å komme innom, drikke kaffe, prate og hygge seg, - og bla i gamle bøker f.eks. Du finner oss i det lille hvite huset inne på området til Nordli barnehage i Nylandsveien 17, med avkjøring til høyre når du kommer Haldenveien fra Lørenfallet, og har passert Felleskjøpets mølle. To fra styret vil alltid være til stede.

Øremerk:

onsdag 5. februar 2025 kl. 17.30

Da arrangerer historielaget medlemsmøte.

Fortelleren Lise Sæther kommer til tegnesalen på Blaker Skanse med forestillingen:

«Jeg fant, jeg fant i oldemors skrin».

Vi håper riktig mange finner veien dit.

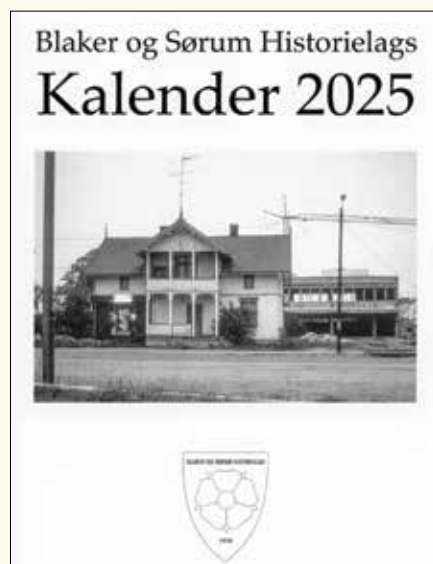
Salg av historielagets kalender – 2025

Årets kalendertema er «Hus som ikke er der lenger».

Pris kr 100.

Kalenderen fås kjøpt på historielagets stand på Valstad Cafés julehus 7. – 8. desember, og på postkontoret i Frogner.

Du kan også ta kontakt med noen i historielagets styre og bestille kalenderen.

Tunnel i stedet for smalgang ?

Reaksjon fra et medlem på artikkelen om «Smalgangen» i forrige nummer,

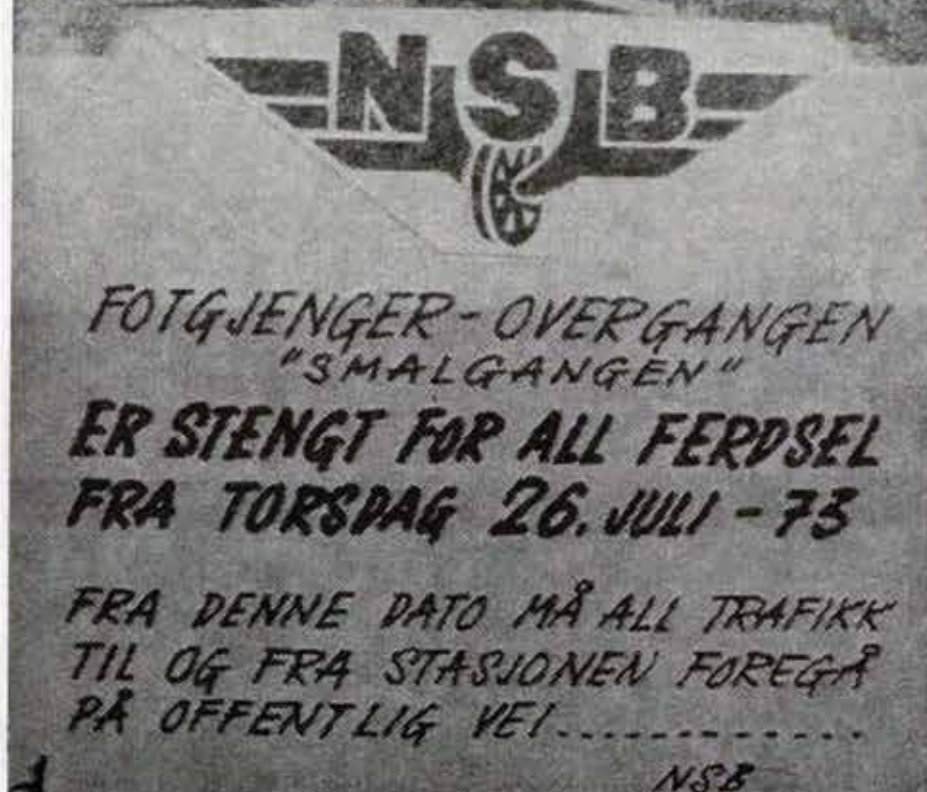
Fra vårt mangeårige medlem Bjørn Thomas Hagen, bosatt på Årnes, har vi fått følgende innspill etter artikkelen om snarveien «Smalgangen» på Sørumsand i forrige nummer av Sørum-Speilet:

«Takk for et flott medlemsblad. I forbindelse med deres artikkel om smalgangen fant jeg en artikkel som stod i bladet Raumnes i 1973, som omhandler stenging av smalgangen. Det kan jo tyde på at vedtaket fra 1965 tok noe tid å effektivere. Vennlig hilsen Bjørn Thomas Hagen»

Så sendte han med en faksimile fra Raumnes i 1973.

Red. bemerkning:

Siden ingen var særlig glad for at snarveien ble stengt i 1965 ser jeg ikke bort fra at jernbanen måtte gjenta stengningsvarslset både en og to og tre ganger. Mange takk til Bjørn Thomas Hagen for innspillet. Interessant å få.

Vi har tidligere skrevet om at «Smalgangen» på Sørumsand stasjon ble stengt for all ferdsel fra torsdag i forrige uke. Et gjerde gjør det nå umulig å ta seg fram over «Smalgangen», som for man-

ge tidligere var en snarveg. Vi har kontaktet jernbanen på Sørumsand for å høre om det har vært noen reaksjoner fra publikum på stengningen, men det opplyses at man hittil ikke har hørt noe.

Det foreligger heller ikke noe nytt i saken, og når det gjelder tunnelalternativet som ble påbegynt for noen år siden, er det ikke klarlagt hvorvidt dette arbeidet vil bli fullført. Imens må altså folk på Sørumsand benytte den trange jernbaneundergangen, som er så smal at en personbil alene opptar nesten all plassen.

Det opplyses ved jernbanestasjonen på Sørumsand, at det aldri har vært noen uhell i forbindelse med persontrafikken over jernbanesporen ved «Smalgangen», men at en økende togmengde samt at jernbanen ikke lenger er betjent døgnet rundt, har ført til at man har funnet det uforsvarlig å la trafikken fortsette.

På bildet kan man se hvordan «Smalgangen» gikk like inntil Sørumsand Verksted. Vi har felt inn plakaten som møter de som har tenkt seg snarvegen til verkstedet eller boligene på andre siden av jernbanestasjonen.

Rusletur i Kappadosia

Tekst og foto: Ingun Orderud

Fredag den 13. september arrangerte Historielaget en rusletur i det området som i lokalmiljøet kalles Kappadosia, med utgangspunkt i gården Stykket. Per Stykket var vert og guide for turen. Her følger hans hypotese angående opprinnelsen til dette noe spesielle navnet:

Ut fra det jeg har hørt var det Solveig Svardal (Grina) som lanserte navnet i 1953, da Blaker Bondekvinne­lag var i Oslo for å bivåne en dramatisering av Alf Prøysens bok «Tro­st i taklampe». I samband med turen ble det også et besøk på Kaffestova for å få seg en matbit. En hyggelig kelner spurte høflig hvor denne dialekt­snakkende kvinnedelegasjonen kom fra. Da svarte Solveig med sin høye og klare røst: «Vi kommer fra Kappadosia» – som er en begrenset del av Jødeland. Og dermed kom Kappadosia-navnet på folkemunne.

Denne fredagskvelden i september var været vakkert, og mange interesserte hadde funnet veien til Stykket. Vi var ca. 40 personer til sammen. Vi samlet oss på tunet og fikk en innføring i gårdens historie og fikk høre litt av hvert om ting som hadde skjedd i området gjennom tidene. Det var omfattende gårds- og slektshistorie knyttet til dette, som det dessverre ikke er plass til å gå nærmere inn på her. Det at folk for noen år tilbake pleide å ta navn etter stedet hvor de bosatte seg, gjør det ikke enklere å finne ut av familieforholdene. For de som ønsker å vite mer om dette emnet, vil jeg henvise til Sørums Bygdebok, bind 6.

Etter at vi hadde fått en orientering om gården og de nærmeste omgivelsene, ruslet vi i samlet flokk innover Monsrudveien. Dette veinavnet er ikke så gammelt, det kom i 1968 da ordningen med postnummer ble innført. Før dette ble veien kalt Gutua eller Stykket-gutua. De som arbeidet i postverket måtte virkelig være lokalkjente før i tida...

Første stopp på turen var Breiholen hvor vi fikk høre historien om vannverket som en gang lå her. Tilbake på

20-tallet, mest sannsynlig, ble det støpt en demning og gravd ned et jernrør for å sikre vannforsyningen til Stykket og Fossumgårdene. Det ble i løpet av 50-tallet et sterkt behov for oppgradering, og så ble Nordre Fossum vannverk grunnlagt og godkjent i 1954. Det fikk en kort levetid, i 1957/58 la Blaker vannverk ledninger i området. Etter det var det en tid et badebasseng i svingen her før alt til slutt ble fylt igjen i forbindelse med planeringa i 1981. En mer utførlig beskrivelse av denne interessante historien følger som egen artikkel.

Hvor mange vet at det ligger et nedlagt steinbrudd rett oppi lia ved Monsrudveien litt før Monsrud? Det ble anlagt av tyskerne under krigen, de trengte stein til forskjellige byggeaktiviteter. Plassen ble kalt for Steinhølet, og ved krigens slutt ble anlegget overtatt av lokale krefter som drev videre til 1955. Borer og skytebas var Olaf Østli (1873-1961). Ved Bredholen var det ei grind i Gutua, og Øivind Schea har fortalt Per Stykket at han tjente en del penger under krigen som «grindagut» - som følge av den store trafikken etter stein.

Etterpå stoppet vi for å ta et overblikk over «prærien», det området som ble planert i 1981. Før var dette et ganske kupert område med tre små bekker i hver sin dalbunn og en del vegetasjon, bl.a. vokste det busker og kjerr på delet mellom de forskjellige eiendommene. Nå framstår det som ett sammenhengende område, åpent for vær og vind, og eiendomsgrensene er kun markert med pinner. Historiene om bakkeplaneringene i området her kommer som egen artikkel i neste nummer av Sørums-Speilet.

Så gikk turen i retning Ekra, hvor vi kunne beundre de vakre hestene ute på beitet og høre historien om dette bruket. Veien forbi Ekra er også adkomstvei til skogområdene rundt Monsruddamtjern, Seterhøgda og Igletjernhøgda. Med økende mekanisering av skogbruket ble det etter hvert behov for oppgradering, og det ble bygd bilvei inn til Monsruddamtjern og traktorveier videre innover i skogen. Skogsbilveien ble åpnet sommeren 1985, dette er en bomvei til bruk for de som drifter skogen her. Vi fikk også høre om dyre- og fugleliv i området, bl.a. har et fiskeørnpar hatt tilhold her i mange år.

Etter historien om Ekra tok vi en snarvei i retning Monsrud, hvor Åge Monsrud møtte oss ute på tunet. Vi fikk da høre historien om Monsrud-gårdene og litt forskjellig annet som har skjedd i nabolaget der. Dette var siste stopp på rusleturen vår, og vi fant etter det veien tilbake til Stykket hvor vi fikk tid til en kaffekopp og litt sosialt samvær før sola gikk ned. En interessant og lærerik kveld.

Takk til våre sponsor:

// For deg og lokalmiljøet
rsbank.no

Gytegrus i Åa-vassdraget ved Slora Mølle

Tekst: Randi Fjørstad - Foto: Kristian Moseby og Ingstad Media

Slora Mølle ligger fint til ved elva Åa. Hjalmar Eide fra Norges Jeger- og Fiskeforbund forteller at de eldre i bygda snakker om at det i gamle dager var rikelig med ørret i Åa-vassdraget. Det er det ikke i dag. Den er ikke helt borte, men det er langt mellom hver gang man ser en.

En kartlegging gjort av Vannområde Øyeren og Norges Jeger- og Fiskeforbund avslørte at det er dårlig med gyteplasser i elva. Elva er leirete og har mange fine gjemteplasser for fisken, men for å gyte trenger ørreten forhold som i dag er borte. Konklusjonen ble at elva måtte tilføres gytegrus for å gi ørretbestanden en sjanse til å vokse.

For en tid tilbake kom det så en forespørsel til Blaker og Sørum Historielag fra daglig leder Kristian Moseby i Vannområde Øyeren. Kunne historielaget stille seg positivt til at dammen nedenfor Slora Mølle ble tilsatt gytegrus? Dammen, som eies av historielaget, er et egnet gyttested. Historielaget svarte selvsagt ja til forespørselen.

Åa-vassdraget strekker seg gjennom flere kommuner. Det er derfor mange lag, foreninger og grunneiere som har

interesse av å få ørreten tilbake i elva. Gytegrusarbeidet ble gjennomført som et samarbeid mellom Vannområdet Øyeren, Lillestrøm kommune, Norges Jeger- og Fiskeforbund, grunneiere, studenter fra Hvam vgs og Blaker og Sørum Historielag, med støtte fra Miljøverndirektoratet.

«Det er så flott at Slora Mølle er med på å styrke mangfoldet i regionen ved å stille oss til disposisjon for fiskeoppdrett», sier Dag Winding-Sørensen, tidligere leder av Blaker og Sørum Historielag. Han har i mange år vært en solid drivkraft og inspirator i arbeidet med å restaurere mølla. Spesielt er han opptatt av at kulturminner skal brukes, og helst av unge. «Jeg tror det er med på å utvikle et godt grunnlag hos barn og unge for bedre å kunne forstå, og forholde seg til kulturminner av denne typen», fortsetter han. Dag er intervjuet i en video som er laget om

gytegrusarbeidet i elva. Videoen ligger på historielagets hjemmeside (www.blakerogsorumhistorielag.no) – og kan anbefales.

I slutten av september skjedde det altså. Da ble det lagt ut hele 20 tonn med gytegrus i dammen nedenfor Slora Mølle. Studentene fra Hvam vgs. deltok aktivt i å spre grusen i dammen. Gyteplassen ble deretter høytidelig åpnet ved snorklipping av varaordfører Harald Johansen fra Nes kommune og varaordfører Anette C. Elseth i Lillestrøm kommune. Alt vises i filmen.

«Møllegutta» i historielaget har påtatt seg å følge med på utviklingen i gytedammen, og rapportere til Vannområde Øyeren. Nå er det bare å vente spent på at det igjen vil bli enkelt å få ørret på kroken i Åa.

NYTT ANLEGG: Nittebergs bilverksted og bussanlegg på Høgda i daværende Blaker kommune i utsnitt av flyfoto fra 1955. Nærmest bygningen står en av MAN-bussene. Til høyre for den en moderne turbuss som ikke er identifisert, to lastebiler og en stor krigs-buss som ser ut til å være utrangert (muligens Gräf & Stift alias Osebergskipet). Vi ser også rekka med BP-pumper og på taket vaier BP-flagget.
Foto: Widerøesamlingen, MiA-Museene i Akershus

BUSSTRAFIKK OG BILVEKSTED: Brødrene Nitteberg

Av Asbjørn Rolseth

«Nordsjø» eller «Malingfabrikken» er et kjent begrep for mange i Blaker og Sørums kommuner. Industribygget på Høgda var i sin tid base for rutebiltrafikk, bilverksted – og produksjon av jordbærkurver. Høgda er fremdeles et landemerke, mens virksomheten til Brødrene Nitteberg, som fikk oppført bygget, er glemt av de fleste. Men selv om mange spor er borte, eksisterer fortsatt en av Nitteberg-bussene fra 1940-tallet på Sunnmøre.

Brødrene Nitteberg drev en allsidig transportvirksomhet på 1940- og 50-tallet, men etter at selskapet mistet konsesjonen for rutebildrift i 1956, ble det store nyanlegget en økonomisk belastning. I 1960 ble bedriften slått konkurs. Samme år ble anlegget på Høgda solgt til Nordsjø Farve- og Lakkfabrikk AS, som flyttet sin virksomhet dit fra Asker. Lakkproduksjonen ble overført til Sverige på 90-tallet, og siden har forskjellige bedrifter hatt tilhold i lokalene, som i dag har adresse Blakerveien 109.

Nitteberg-buss på setervoll

Det er ikke bare bygget på Høgda som eksisterer. I 1990 oppdaget sunnmøringen Andreas Djupvik at det sto en gammel buss på en setervoll på Randsverk. Andreas var oppvokst med rutebiler og bussverksted og hadde stor interesse for veteranbusser. Han fikk fraktet bussen, som var en MAN fra krigens dager, til sitt verksted på Gurskøy på Sunnmøre i 1995. Der drev han Djupvik Bil og Transport,

som var en videreføring av far Olav Djupviks rutebiltrafikk og bussverksted fra 1940- og 50-tallet.

Det viste seg at bussen en gang mellom 1956 og 1958 ble solgt fra Nitteberg til sjåfør Birger Borgersen i Vågå, som var i familie med Nitteberg. Borgersen kjørte bulldozer og bygde mye av Valdresflyveien til Randsverk. Det var der bussen etter hvert ble plassert på setervollen, muligens for å brukes som hvilebrakke. Borgersen var fortsatt eier da bussen ble oppdaget av Andreas Djupvik. Interiøret var stort sett fjernet, men motor, ramme og karosseri var i ganske bra forfatning.

Foretaksomme brødre

I Akershus Adressebok 1962-63 står Bjarne Nitteberg oppført med yrkestittel «altnuligmann». Det tyder på at han kunne drive med litt av hvert, og det gjorde han også. På 1940- og 50-tallet drev han og broren Ragnar både bilverksted og busstrafikk i Sørums kommuner.

VED ØSTBY: Mosjøen-bussen – MAN C-17846 – fotografert ved Østby i siste halvdel av 1940-tallet. Fra venstre Bjarne Nitteberg, Halvor Karlsen og ukjent jente. Foto fra Bjarne Nitteberg / Sørums Fotosamling

Ragnar Nitteberg (1910-1985) og Bjarne Peder Nitteberg (1914-1998) begynte med bilverksted under krigen. I 1946 etablerte de i tillegg Brødrene Nittebergs Bilruter og fikk løyve for strekningen Sørumsand – Blaker stasjon – Rennespillet – Haga – Årnes. På Årnes var stoppestedet Jernbanetomta, der Nittebergs busser delte plass med 14 andre rutebiloperatører.

Brødrene Nitteberg holdt først til i Lybekkdalen sør for Sørumsand. De bodde i en villa kalt Bjørkely (formen Bjørkeli er også brukt) beliggende ned mot delebekken mellom Østby og Lystad. Ragnar i 2. etasje og Bjarne i 1. etasje. Bilverkstedet lå på nabogården Lille Østby ovenfor tomta, i en verkstedbygning der det tidligere hadde vært snekkerverksted.

Mer enn 40 000 passasjerer

I boka som Norges Rutebileieres Forbund avd. Oslo og Akershus utga i anledning foreningens 25-års jubileum i 1951, står denne omtalen av Nitteberg:

«Bilruten Sørumsand – Haga – Årnes med sideruter er 41 km lang og drives av rutebileier Bjarne Nitteberg, Sørumsand

st. med 4 busser. I 1950 befordredes 42.322 personer i ruten og 1415 utenom. Bussene kjørte 47.400 km i rute og 5410 km utenom. Der er 7 personer ansatt i rutene.»

Bjerkes rutebiler mellom Sørumsand og Oslo (omtalt i Sørums-Speilet 3-2024) kjørte til sammenligning ca. 260.000 passasjerer og 325.000 km i året og sysselsatte rundt 20 personer, så slik sett var Nitteberg en mye mindre aktør. Mer enn 40.000 passasjerer tyder likevel på et overraskende godt trafikkgrunnlag på en strekning med spredt bebyggelse. Forklaringen ligger i skoleskyss. Nitteberg kjørte folkeskoleelever fra Fossum krets til Haugtun skole i Blaker fra 1947 til 1958. I tillegg kjørte de realskoleelever fra Blaker til Årnes (sørumsokninger gikk på realskole i Lillestrøm).

Eks-tysk materiell

Etter fem års krig var det stor mangel på brukbare busser i Norge. Nytt materiell var rasjonert og tidligere tyske militærkjøretøyer ble i de tidlige etterkrigsårene løsningen for mange rutebileiere. Slik også for Nitteberg. Den første MAN bussen som ble anskaffet var en 1942-modell som tyskerne hadde brukt i Mosjøen-området. Hos Nitteberg fikk

Nittebergs Bilverksted

Sørumsand — Tlf. Sørumsand 19 b.

Alt i reparasjoner utføres

Turbusser

Nittebergs Bilverksted

SØRUMSAND — Telf. Sørumsand 129

B.P. bensinstasjon - Vaske- og smørehall - Super og vanlig bensin

Autodiesel — Turbusser

ANNONSER FRA 1950-TALLET: I en annonse fra Bilistens Håndbok 1950 reklamerte Nittebergs Bilverksted med alt i reparasjoner og turbusskjøring. Det var altså mens virksomheten fortsatt foregikk på Østby. Den andre annonsen er fra Bilistens Håndbok 1953/54, da var virksomheten flyttet til nyanlegget på Høgda og Nitteberg kunne i tillegg reklamere både med bensinstasjon og vaske- og smørehall.

C-30130 PÅ FISKETUR: I august 1952 dro denne gruppa på tur med Nittebergs MAN C-30130. Offisielt for å fiske, men mest for fornøyselsens skyld. Kjøreruta var Femunden-Rendal-Sollia-Ringebu. Bildet ble tatt ved avreise utenfor det gamle verkstedet i Lybekkdalen. Fra venstre Johan Holter (drosjeeier), Olaf Kristoffersen (dreng på Stykket og habil trekkspiller), Lars Stykket, Johan Steen (jernbanemann), Jens Kvaksrud (snekker og sageier på Lystadmoen), Ragnar Nitteberg med datter Åse (10 år), Helge Lystad (gårdbruker) og Nicolay Lystad (gårdbruker). På bagasjekassen Ragnar Nittebergs sønn Steinar (12 år). Foto: Gudmund Aanerud, utlånt av Per Stykket

den kjennemerket C-17846.

I Telemark sto det en annen MAN buss, en 1941-modell, igjen etter tyskerne. Den ble registrert på Tinn Billag A/S på Rjukan i 1946. Billaget brukte bussen i rutetraffikk i Rjukan-området, fortsatt med kamuflasjemaling, men da de fikk tak i nytt materiell, ble tyskerbussen solgt til Nitteberg. Den 4. juni 1952 fikk den nytt kjennemerke C-30130.

Nå hadde altså Nitteberg to velbrukte busser, men fordelene var at de var av samme type – MAN E2 / E3000 med 4-sylindret dieselmotor og tysk stålkarosseri. Også Bjerke i Lørenfallet hadde en maken MAN buss. Rjukan-bussen hadde imidlertid dårlig motor, mens Mosjøen-bussen hadde god motor, men begynte å skranke på andre områder. Løsningen ble et motorbytte. Dette må ha skjedd i 1955, for 3. juni dette året ble Mosjøen-bussen avregistrert. Den kom aldri på veien igjen, men skal visstnok ha blitt brukt som hvilebrakke på et sagbruk i Sørumsand helt frem til begynnelsen av 1990-årene. Kanskje vet noen av leserne mer om dette?

Rjukan-bussen trengte imidlertid mer enn bare ny motor. Den fikk også transplantert en brukt Volvo forstilling. Med friske organer var C-30130 klar for noen ekstra år i rutetraffikken. Slik gikk det imidlertid ikke, for i 1956 mistet Nitteberg rutebillovvet.

Mjølketankbil og ambulanse

Brødrene Nitteberg var også engasjert i transport utenfor Sørumsand. Per Stykket forteller i «Sørums-Speilet» nr. 2-2024 at hans far Lars Stykket, som var brødrenes fetter, ble ansatt som bilmekaniker og tankbilsjåfør hos Brødrene Nitteberg i 1945, mens de fortsatt holdt til på Østby:

«Brødrene hadde avtale om transport av mjølk fra meieriene på Brandbu og Kirkenær til Fellesmeieriet i Oslo. Far hadde mye av denne kjøringa. Jeg fikk være med på en rekke turer med tankbilen i 1948. Det var stas for en nysgjerrig og allerede bilinteressert femåring. Meiersken på

UNDER KRIGEN: Bjarne Nitteberg hadde i sine yngre dager en 1934-modell Studebaker lastebil, her fotografert med et lass ved som skulle leveres på Frogner i Sørumsand. Bildet er tatt under 2. verdenskrig og bilen har generator. Foto fra Bjarne Nitteberg / Sørumsand Fotosamling

Brandbu pleide å gi meg ei lita flaske med fløte når jeg var med.»

Mjølketankbilen var en tysk Vomag 5-tonner, som i likhet med de to MAN bussene var tidligere Wehrmacht-kjøretøyer. Det samme gjaldt mye av bilparken til Nitteberg, blant annet en stor Gräf & Stift buss, som ble kalt «Stiften», men som på grunn av lengden også gikk under navnet «Osebergskipet». Videre en Henschel lastebil, en Horch og en Phänomen Granit. En amerikansk Reo buss av førkrigsmodell hørte også med.

Vomag tankbilen var involvert i en tragisk ulykke i 1948. Ved Skarnes hadde sjåføren tatt opp tre unggutter, som hadde syklet fra Solør der de hadde vært på skogsarbeid. På vei opp mot Gjelleråsen kom bilen for langt ut på veikanten og veltet kast i kast utfor en skråning. Guttene satt i kassen mellom førerhuset og tanken. En av dem ble drept og to ble alvorlig skadet, men overlevde. Bilen ble reparert og fikk ny tank hos Nitteberg etterpå. I 1951-52 frontkolliderte en annen av Nittebergs lastebiler, en 1947 Chevrolet, ved Bruvollen. Bilen kom med et gruslass fra Armoen.

I en bok om Citroën ambulanser i Norge opplyses det at Brødrene Nitteberg var sjåfører på en Citroën ambulanse. Den var også en tidligere Wehrmacht-bil, som dr. Fonnelløp på Sørumsand hentet i en tysk leir på Kongsberg i 1945. Der hadde den stått lagret uten å ha blitt tatt i bruk. Ambulansen ble stasjonert hos Brødrene Nitteberg.

Bygde nytt stort anlegg

I 1951 kjøpte Brødrene Nitteberg tomt 1,5 km fra Sørumsand stasjon ved krysset Blakerveien – Fossumveien langs nåværende riksvei 171. Denne tomten lå i daværende Blaker kommune, men postadressen var likevel Sørumsand. Her oppførte Nitteberg et kombinert verksted- og leilighetsbygg – et stort anlegg som var en ganske ambisiøs satsing. De sikret seg avtale med Norsk Brændselolje A/S (BP) og solgte drivstoff og bil- og traktorrekvisita under navnet Høgda Bensinstasjon.

I underetasjen var det verksted, i 1. etasje kontorlokaler, i 2. etasje hadde Ragnar og familie sin leilighet. En tredje bror, Einar Nitteberg (1911-1973) som hadde drevet butikk på Bøverbru og Brandbu - kom også, men bare som ansatt

C-30130 HAR OVERLEVD: 1941 MAN (C-30130) fotografert utenfor Andreas Djupviks verksted på 1990-tallet. Bussen har fortsatt Nittebergs selskapsfarge gul øverst / blå nederst med stripe i kontrastfarge. Foto utlånt av Halvdan Korsmo

sjåfør, han var ikke inne på eiersiden. I tillegg til Bjarne Nitteberg, Ragnar Nitteberg, Einar Nitteberg og tidvis Lars Stykket, var Halvor Karlsen, Odvar Huserbråten, Knut Bakken og Asbjørn Fredriksen sjåfører. Det var også en sjåfør som het Løvås, her er fornavnet ikke avklart. Han bodde på Roven og ble bare kalt «Løvåsen».

Deler av nybygget ble leid ut til Oslo-firmaet Snilsberg som produserte jordbærkurver på Høgda fra 1953. Sjefen for kurvproduksjonen på Høgda het Arthur Winge. Han bodde med sin familie i 3. etasje. Flere damer fra lokalområdet var ansatt i kurvproduksjonen. Grethe Fjellhaug (f. Ludvigsen), opplyser at det i tillegg til jordbærkurver også ble produsert dessertskåler med firmalogo. Hun jobbet hos Snilsberg fra 1953 til 1960 da virksomheten ble flyttet til Oslo.

Men så ble det slutt

I 1956 fikk som nevnt ikke Nitteberg fornyet rutebillovvet. I bakgrunnen spøkte NSB, som ville ha kontroll over busstrafikken på strekninger som tangerte jernbanesporene. Nitteberg delte i så måte skjebne med mange mindre rutebiloperatører på Østlandet, som på denne tiden måtte legge ned. Noen ble overtatt eller tvangsinnløst av NSB. Statsbanene ble etter hvert den største rutebil-operatøren i deler av Akershus og Sør-Hedmark.

Etter at rutekjøringa måtte innstilles, fortsatte Nitteberg med turbusser for Norsk Folkeferie. Turkjøringa startet rundt

1950 og det ble utført flere turer også på Kontinentet. Men uten rutekjøring falt mye av grunnlaget for virksomheten bort. En nyanskaffet, kostbar turbuss ble også en belastning på økonomien, fordi det ikke var nok oppdrag. I 1960 ble Brødrene Nitteberg slått konkurs.

Da bussrutene forsvant, begynte Nitteberg å selge unna busser. Tre busser som var nyanskaffelser hos Nitteberg ble solgt og rullet videre hos nye eiere i Nordland. Først to snutebusser, 1950 Bedford (C-17734) og 1951 Mercedes-Benz (C-30125) som ble solgt i 1956, og så en 1956 Volvo bulldog (C-17903), en 39-seters turbuss som ble solgt i 1958. Bussene som Nitteberg anskaffet nye, ble bygd opp ved karosserifabrikken A. Sangvik i Mandal. Nitteberg hadde også et par andre busser (Volvo) som vi ikke har data på.

Ragnars sønn Steinar Nitteberg (1940-1998) tok opp tråden etter far og onkel, han var lastebileier, bosatt i Fetsund.

Nytt liv for en Nitteberg-buss?

Nitteberg-bussen som befinner seg på Sunnmøre er MAN C-30130, altså den som kom fra Rjukan. Andreas Djupvik, som hentet bussen på Randsverk, hadde gode forutsetninger for å restaurere den, men på grunn av sykdom gikk dessverre prosjektet i stå. I 2021 ble bussen overtatt av Auto Last Møre AS i Ålesund, som er et lastebilverksted med hovedfokus på MAN. Teknisk leder / daglig leder Olav Rune Vestre opplyser i oktober 2024 at bussen står lagret innendørs, men at de ennå ikke har kommet i gang med restaureringen. Han lufter samtidig tanken om at den bør tilbakeføres til Sørumsdal der den har sin historie. Det er jo et spennende forslag, nå som Kulturminnefondet har begynt å gi støtte til bevaring og restaurering av rullende kulturminner!

Kilder:

- Samtaler med Bjarne Nitteberg og Steinar Nitteberg (januar 1994)*
- Bakgrunnsinformasjon, dokumentasjon og viktige detaljopplysninger fra Per Stykket*
- Sørumsdal Bygdebok bind 3, 6 og 7*
- Halvdan Korsmo: «Bussen var ikke død ...» i MAN kundeblad (1995)*
- Simen Flyen: Nes på Romerike. Vekst og forandring (1998)*
- Rutebilhistorisk Forenings database*
- Registreringsdokumenter fra Jessheim trafikkstasjon*
- Jan Sverre Tronsmoen: Citroën Ambulances (2024)*

Rettelse og tillegg til artikkelen «Sørumsdal snart 100 år», av Asbjørn Rolseth.

Artikkelen sto i forrige utgave av Sørumsdal-Speilet (SS3-2024).

Redaksjonen beklager at det ikke ble opplyst at alle bildene i artikkelen var utlånt av Morten Bjerke og Ole Petter Bjerke.

I tillegg har bildet nederst til venstre på side 22 fått feil bildetekst. Den riktige teksten til dette bildet skal være:

«NY TURBUSS: Bjerkes Rutebiler bestilte flere busser fra Iversen Karosserifabrikk i Lier, deriblant A-25023 med turvognkarosseri. Den ble levert i 1952 og gikk i mange år i turisttrafikk, som regel med Ole Berntsen eller Oddvar Bjerke bak rattet».

Bredholsdammen i Kappadosia – fra vannkilde til «Swimming Pool», ballbane og massedeponi

Av Per Stykket

Bredholsdammen ligger i skogkanten – nær gården Bredholen, tett opptil «Gutua», som i dag heter Monsrudveien.

Dammen fikk sin vanntilførsel fra en bekk med kilder oppe i Gullsmedåsen. Bekken hadde et stabilt vanntilsiig – og den var sjelden tørrlagt. Dette ble lagt merke til av de lokale bøndene.

Bøndene fra Fossum-gårdene og Stykket gikk sammen og sørget for at det ble murt opp en demning. Samtidig ble det gravd ned vannrør (1 ¼" jernrør) – som ble lagt inn i på gårdene. Noen steder ble vannet bare innført i fjøset, hvor vannforbruket var høyt pga. husdyrene.

Når arbeidet med den første demningen og rørleggingen ble gjort, er usikkert. Arbeidet antas å være utført på 1920-tallet; kanskje enda litt tidligere.

På Stykket og Bredholen (Schea) var vannet bare lagt inn i fjøset før Nordre Vannverk ble etablert. I Bredholen ble vannet ført inn i våningshuset først i 1958 da Blaker Vannverk kom med sine rør (samtale m/Ø. Schea 24.10.2024).

Før dette ble vannet båret inn i spann fra Bredholsdammen.

Demningen forfaller

Ved inngangen til 1940-årene var demningen forvitret og dårlig forfatning. Som følge av demningens dårlige forfatning, holdt min fetter Guttorm Fjellhaug (født 1937) på å drukne her under krigsårene. (Fortalt til meg i september 2024).

Guttorm balanserte på demningen og gled. Guttorm, ikke

svømmedyktig, gikk hodestups i vannet. Han skrek alt han orket, og ble heldigvis hørt av Solveig Schea på Bredholen. Solveig kom løpende til og trakk Guttorm opp etter håret. (Solveig var søster av Øyvind Schea – og hun skulle etter hvert bli mormoren til den kjente fotballspilleren Pål André Helland).

Nordre Fossum Vannverk blir stiftet

Inn på 1950-tallet ble demningen i så dårlig forfatning at noe MÅTTE gjøres.

Byggmester Lars Ingjer ble kontaktet om prosjektet, og 18. april 1952 sendte han et anbud til konstituert formann i Nordre Fossum Vannverk - Ole Myrvold - på kr 4.920.-

25. april 1952 ble det valgt en komite med mandat til å danne Nordre Fossum Vannverk. Til denne komiteen ble valgt Borger Stykket, Jacob Orderud og Ole Myhrvold.

18. mai 1952 ble det konstituerende møtet for Nordre Fossum Vannverk avholdt hos Borger Stykket. Ole Myhrvold ble valgt som leder av møtet.

Ole Myhrvold fremsatte følgende forslag for beregning av andeler:

- 200 liter for hvert husstandsmedlem
- 60 liter pr. ku og hest og
- 30 liter pr. småfe

Det ble etter dette i alt 14 oppsittere til vannverket, og totalt 92 andeler.

9. april 1953 ble det avholdt det første styremøtet i Nordre Fossum Vannverk.

Statens institutt for folkehelse får høsten 1953 oversendt vannprøver fra dammen og en tappekran for testing.

2. februar 1954 tilsier testrapporten at- Nordre Fossum Vannverk blir godkjent som vannleverandør. Arbeidene settes nå i gang – dammen repareres og det legges ledninger til de nye oppsitterne som ikke var tilkoblet.

Kostnadene av vannverket ble estimert som følger:

For dammen: Kr 12 000,-

For ledninger: Kr 8 000,-

Samlet: Kr 20 000,-

Vannverkets kontrolliste fra 1954:

Grunneier:	Pers.*	Husdyr:
1. Trygve Fossum	4	8 kuer – 2 ungdyr – 2 hester
2. Minda Rustad	4	8 kuer – 3 ungdyr – 3 hester
3. Ole Myhrvold	4	9 kuer – 5 ungdyr – 3 hester
4. Halvor Smedsrud	3	10 kuer – 6 ungdyr – 2 hester
5. Jacob Orderud	5	9 kuer - 8 ungdyr – 3 hester
6. Lars Stykket	6	5 kuer - 0 ungdyr – 1 hest
7. Marie Schea	4	5 kuer – 2 ungdyr – 1 hest
8. Hans Stykket	4	1 ku - 1 kalv
9. Hans Johansen	2	1 hest
10. Haldor Ludvigsen	3	1 ku - 1 kalv
11. Arthur Johansen	2	
12. Borger Stykket	2	
13. Oddvar Huserbråten	2	
14. Peder Furuseth	4	

*Antall personer i hustranden

Vannverkets inntekter var i årene det eksisterte:

1953: Kr 2 707,-

1956: Kr 2 510,-

1954: Kr 2 669,-

1957: Kr 2 530,-

1955: Kr 2 580,-

1958: Solgt til Blaker Vannverk.

Ved årsskiftet 1957/1958 kom A/L Blaker Vannverk med sine ledninger ned i området.

14. februar 1958 bestemte en ekstraordinær generalforsamling at Nordre Fossum Vannverk blir oppløst.

Ved oppløsningen blir det regnet ut at andelseierne i Nordre Fossum Vannverk skal bli tilbakebetalt Kr 3 500,-

Svømmebassengperioden

Etter nedleggelsen av vannverket i 1958, kom krefter i Fossum Vel i sving for å omdanne drikkevannskilden til et svømmebasseng.

Via dugnadsarbeid ble dammen ombygget. Det ble bygget en brygge på Furuseth-siden, og mot Bredholen-siden ble det bygget et grunt badebasseng for barn.

Det ble satt opp et flettverksgjerde mellom hoved-bassenget og barne-bassenget. Hele dammen ble omgitt av et flettverksgjerde – med en port inn på området på Furuseth-siden.

Bassenget ble meget populært i distriktet, barn og ungdom fra Kapadosia og Haglund-distriktet benyttet bassenget flittig

på 1960-tallet.

Ved inngangen til 1970-tallet oppstod et generasjonsskifte, og bassenget ble mindre og mindre brukt. Dermed kom forfallet, og dammen ble etter hvert betraktet som en sikkerhetsrisiko for barn.

I 1981 ble jordene nedenfor dammen planert, og avløpet fra dammen ble lagt i rør. Tilløpsbekken til dammen ble koblet direkte inn på avløpet fra dammen.

«Dødsdommen» – det ble besluttet å fylle den ned. Et stort buffermagasin for vann forsvant samtidig – ved skybrudd har flomvann ved et par ganger strømmet helt ned til Stykket og erodert jordene ned mot bekken kraftig.

Ballbaneperioden

Etter oppfyllingen fikk dammen et nytt liv som ballplass for barn. Overflaten ble finplanert og omdannet til en grusbane med 2 håndballmål. Fra ca. 1983 og inn på 1990-tallet ble dammen en meget populær ballplass for grendas barn.

Massedeponi

Da barna født på 1970- og 1980-tallet ble voksne, ble dammen liggende helt brakk.

De siste årene har området blitt brukt som massedeponi – bl.a. for fresemasser etter asfaltarbeider på Sørumsand. Nå – i 2024 – blir området stadig mer bevokst av kratt.

For dagens generasjon er det ikke lenger noen spor etter området tidligere bruk og viktighet for områdets innbyggere.

Dammen og demninga sett fra vest. En liten fjellknaus skiller dammen fra turstien og gjør at en kan gå like forbi uten å få øye på den.

Historien om Orderuddammen/Orderud vannverk, og litt om Orderudbekken.

Av Ingun Orderud

Noe tilbake i tid var det vanlig med brønner som vannforsyning, det gjaldt også de to Orderudgårdene. I Sørum kommune hadde disse gårdene gårdsnummer 125, og bruksnummer 1 og 4. Etter at det ble Lillestrøm er gårdsnummeret endret til 325.

Gård nr. 1 hadde en brønn på Bråtan, det jordet som ligger ved siden av Orderudfeltet, en brønn like i nedkant av feltet og en på selve gården. Disse brønnene var koblet sammen med rør, men akkurat hvordan dette fungerte er det ingen som vet lenger. Gård nr. 4 hadde to større brønner helt i enden av jordet mot skogen. Mest sannsynlig en gårdsbrønn også, men det er ingen som helt husker hvor den lå.

På midten av 50-tallet var det blitt et stort ønske om en bedre vannforsyning. På den tida var Aksel Orderud eier av bruksnr. 1 og Kristian Orderud eier av bruksnr. 4, disse ble da enige om å bygge en vanddam oppe i skogen. Siden det bare var to aktører vil vi tro at de fikk jobben gjort og delte utgiftene, vi har i hvert fall ikke funnet noe regnskap eller andre papirer.

Den bekken, som vi kaller Orderudbekken, renner ut av Damtjern, gjennom den trange og til dels utilgjengelige Orderuddalen før den helt til slutt renner ut i Glomma ved Fynsanden. På høyde med det som nå er den øvre delen av Orderudfeltet, ble det funnet et egnet sted å plassere en dam. Langs hele sitt løp er denne bekken grense mellom forskjellige eiendommer, og der dammen ble bestemt anlagt, eide Aksel Orderud skog på vestsiden og Kristian Heggedal

på østsiden. Det ble derfor kjøpt en liten bit av Heggedals grunn for å få plass til dammen.

For å få renska fjellet der dammen skulle ligge, ble det leid inn folk og utstyr, en gravemaskin og muligens en bulldoser også. Hvem som gjorde jobben vet vi ikke. Etter at fjellet var renska, ble det støpt en demning mot nord med overløp og inntakskum. Massene som var fjernet ble fylt tilbake inntil demninga. Det ble så gravd en firtoms eternittledning ned til gårdene hvor det var anlagt en fordelingskum. Dette anlegget sto ferdig i 1956. Avstanden fra dammen til Orderudgårdene er drøyt 1200 m, med et fall på ca. 30 m.

I tillegg til Orderudgårdene forsynte dammen de to plassene Skoglund og Fjellet med vann. Disse plassene fikk for øvrig tidligere også vann fra de før omtalte brønnene. I bydeboka

for Blaker er kårboligen som tilhører bruksnummer 4 feilaktig omtalt som Skoglund, men denne plassen lå lenger sør. Den ble endelig fraflytta sist på 70-tallet. Under anleggsarbeidet med Orderudfeltet brukte entreprenør Svalestad Maskin dette huset som lagerlokale, før det omsider ble revet litt utpå 2000-tallet. Det eneste som nå vitner om at det har bodd folk her er en klynge store løvtrær som helt tydelig er plantet, helt inntil Orderudveien. Huset på Fjellet er pusset opp, brukes i dag som utleiebolig.

Ettersom årene gikk og besetningen på gårdene økte, ble det behov for enda mer vann. I tørre somre måtte enga vannes for å få tilstrekkelig med gress til fôr. På den tida var det et vanlig syn med vannspredere som pumpet vann utover jordene, for det var fortsatt dyr på de fleste gårdene i området her. I 1976 ble derfor demninga forhøyet med

Oktober 2024, dammen er helt full. Bildet viser overløpet i demninga, sporene hvor plankene kunne settes ned er synlige i siden. Rattet øverst på demninga brukes til å åpne bunnluka om dammen skal tømmes. Hele denne mekanismen er for øvrig laget av Brødrene Andresen på Bøss-smia i Blaker. Dette er et utmerket stykke arbeid, den har alltid fungert perfekt og gjør det sikkert fortsatt.

ca. en meter, og så ble den forlenget langs en del av østsiden. På en liten del av demninga ble det latt igjen en åpning med spor felt inn i kantene, med plass til å sette ned planker. Fire planker sto der hele tida, om somrene ble det satt inn tre til. På denne måten kunne vannspeilet i dammen heves med ca. 80 cm. Noen ganger var selv ikke dette nok, det hendte at vannsprederne tømte dammen i løpet av en natt. Når en da våknet uten vann i huset gjaldt det å komme seg opp til Damtjern i en fart for å få mer vann over i bekken. Det var lagt to heverter fra tjernet ned i bekken til bruk når det var behov for mye vann. Vanligvis i juni når enga ble vannet etter første-slåtten. Gikk dammen tom måtte det brukes pumper for å få hevertene i gang igjen. De ligger der fortsatt, i røret under Splitmyrveien, men det er boret hull i dem så de virker ikke lenger. Tidlig på 2000-tallet ble det slutt med dyrehold på Orderud. Da var det ikke lenger bruk for så mye vann og alle plankene i overløpet ble fjernet.

I 1985 flyttet vi inn i nybygd hus på den eiendommen som senere fikk navnet Orderudveien 44. De første årene fikk vi også vann fra dammen, men etter at Orderudfeltet ble utbygget ble vi koblet på NRV sammen med den øvrige bebyggelsen og fikk vann fra Glomma. Den gamle eternittledningen ble da erstattet med en ny av plast. Syntes nesten det var rart å få vann som var blankt og ikke brunt, men det var godt å få skikkelig vanntrykk. Det var ingen pumpe i dammen, så vannet måtte finne veien nedover selv. Gårdene fortsatte å hente vann fra dammen noen år til. Etter at Orderudfeltet var ferdig utbygget, kom det en bekymringsmelding fra kommunen. Siden det var såpass kort vei fra bebyggelsen til dammen var de redde for at vannet kunne bli forurenset, f.eks. ved at folk lot hundene sine bade der. Det ble derfor satt opp et skilt merket drikkevann, dette ble revet ned og ødelagt nesten med det samme.

Kommunene er pålagt fra direktoratet for brann- og eksplosjonsvern å ha en ekstra vannkilde til bruk i en krisesituasjon. Derfor ble det i 2012 bygd to vanntårn på toppen av Orderudfeltet, og også en kum på «Nordsjø-toppen», på motsatt side av Blakerveien for den gamle fabrikk. Dette er reservevann til Fossumjordet. Disse reservevannkildene må plasseres høyt i terrenget i tilfelle pumpene, som normalt kjører vannet ut på nettet, er satt ut av drift. Branntårnene ved Orderudfeltet er som nevnt knyttet til NRV, Fossumjordet får vann fra Blaker vannverk.

Orderudbekken og Tertittsporet. Bilde tatt 22.09.23 etter et par runder med heftig nedbør.

Samtidig med at vanntårnene ble bygd, måtte det også graves nye vannledninger. To ledninger ble lagt ved siden av hverandre i grøfta, en for å pumpe vann opp til vanntårnene, og en for å hente vann ut. Ledningene ble lagt langs Orderudveien helt ned til oss, og derfra videre ned på jordet. Der ligger det tre kummer hvor vannet fra Orderudfeltet ble koblet sammen med en tilførselsledning fra NRV, deretter ble det lagt ned en ekstra forsyningsledning tvers over Orderudgårdene og videre langs delet mellom eiendommene i retning Sørumsand verksted. Denne ledningen ble koblet inn på det eksisterende ledningsnettettet ved Tverrveien.

Under dette arbeidet ble den vannledningen Svalestad la i 1988 også ødelagt, og dermed var det satt et endelig punktum for Orderud vannverk. Vi hadde beholdt et vannuttak nede i hagen, til å vanne blomster med, dette mistet vi da. Den opprinnelige eternittledningen var fortsatt intakt mellom dammen og Skoglund, den ble ødelagt av en tømmertransport en tid senere. For å hindre at vannet rant utover jordene ble uttaket til vannledningen tettet igjen. Dammen inneholder nå samme mengde vann som før utbygginga i -76. Alt vannet som renner inn i dammen fortsetter nå videre ned i bekken, og det er fritt fram for alle hunder å ta seg en svømmetur her.

Litt om Orderudbekken

Som tidligere nevnt har denne bekken sitt utspring i Damtjern og ender opp i Glomma litt nedenfor Bingsfossen. En av mange småbekker i skogene her, tror ikke den er stor nok til å ha noe offisielt navn. Ettersom den danner en del av grensa for Orderudgårdene, har vi her gitt den dette navnet. Det samme gjelder Orderuddalen hvor bekken renner, finner ikke det navnet på noe kart heller. Denne dalen, som vel nesten kan kalles en kløft enkelte steder, strekker seg fra Damtjern og vel en km mot nordøst. Selv om dette er midt i et godt brukt turterreng, er det nok ikke mange som finner veien ned dit. Et stykke nedenfor Orderuddammen renner bekken ut av skogen, men terrenget er fortsatt ganske bratt og utilgjengelig helt til den når Blakerveien.

Området bortenfor bolighusene på gårdene er så bratt ned mot bekken at det aldri har vært mulig å dyrke noe der, Har vært høstet litt gress nederst i skråninga, ellers har området vært brukt til beite. Nå er det i ferd med å gro igjen av bringebærkratt og annen vegetasjon. På begge sider av bekken vokser det tett med løvtrær, mest gråor, et Eldorado for fugler og dyr vil jeg tro. Og slik vil det fortsette å være, ingen reguleringsplan har funnet veien hit.

Det er på den siste delen av veien mot elva at denne bekken gjør seg bemerket, der den renner langs den nye gangveien mot Sørumsand. Det er en ganske bratt skråning fra Blakerveien ned til bekken, men så møter den Tertitten og renner tett inntil skinnegangen. Midtveis mellom undergangen og glasshuset forsvinner bekken ned i en kulvert, og så går den i rør under rundkjøringa og nedover Bekkefaret (derav veinavnet) før den renner ut i elva. Langs denne siste delen av bekkeløpet gikk en gang grensa mellom kommunene Blaker og Sørum.

Som nevnt følger bekken Tertitten et lite stykke, og begge skal gjennom den samme undergangen under Kongsvingerbanen. Ved kraftig regn kan det bli problemer her, slik det ble under «Hans» i fjor. Da ble massene under sporet vasket vekk så svillene enkelte steder stakk ut i løse lufta. Kulverten greide heller ikke ta unna, så bekken fant veien inn i glasshuset og flommet over rundkjøringa. Videre nedover Bekkefaret som denne kvelden igjen bar navnet sitt med rette. Det foregikk en tildels hektisk aktivitet for å sørge for at bekken holdt seg i veien og ikke gjorde skade på bebyggelsen. Et nytt kraftig regnvær kort tid etter gjorde ikke situasjonen bedre når det gjaldt Tertitten.

Denne høsten er det satt av tid og penger til å utbedre skikkelig de skadene «Hans» gjorde i fjor, men bekken og skinnegangen må fortsatt dele på en plass som er ganske trang. Så da gjenstår det å se hvordan dette problemet kan løses, og hva som skjer under neste ekstremvær.

Medlemsmøte med tema Sørumsand Verksted

Av Anne-Marie Lund

Det ble fullt hus da Blaker og Sørum Historielag inviterte til medlemsmøte på Eldresentret i Asaveien 8 på Sørumsand den 7. november. Over femti tilhørere fikk høre om verkstedets historie fortalt av tidligere klubbformann Torfinn Mørkved.

Torfinn Mørkved var ansatt ved verkstedet i 45 år, og kjenner godt til det som har foregått. I 30 år hadde han tillitsverv, omtrent halve tida var han klubbformann. Han var faglært dreier, og etter hvert ble han ansatt som dimensjonskontrollør. De siste 10 årene hadde han ansvar for bl.a. kvalitet og HMS.

Han tok oss med på en spennende tur gjennom historien, helt fra Sørumsand Verksted ble grunnlagt høsten 1903 med en arbeidstokk på ca. ti mann. Allerede året etter leverte de den første turbinen til Odda meieri, en turbin med ytelse på 5 hk. Vannkraftutbyggingen var godt i gang i Norge, og turbiner fra Sørumsand ble brukt i elver og bekker over hele landet.

Senere ble turbiner sendt til alle verdensdeler (unntatt de arktiske områdene), og folk fra fjerne land, som f.eks. Nepal, kom til Sørumsand for å få opplæring. «Teknologisk var våre produkter i verdensklasse», sa Mørkved og la til: «Dessuten hadde vi kort leveringstid, det satte kundene pris på». Grunnen til det var faglig dyktige arbeidere, mange kunne gjøre mye forskjellig. Folk satte sin ære i å gjøre skikkelig arbeid. Han viste bilder av et løpehjul med skovler og forteller at skovlene ble håndslipet etter sveising. Her trengtes både håndlag og tålmodighet. Tenk å sitte time etter time og slipe skovler!

Bildet av en svær turbin – 7,4 m i diameter, 3,1 m høy, vekt på 142 tonn, med ytelse på 980000 hk., viste den enorme utviklingen. Akkurat denne turbinen ble levert til Venezuela.

«Når den store turbinen ble trillet ut, var jeg utrolig stolt», sier han.

Vi fikk høre om produksjon, arbeidskonflikter, vekst, nedleggelse og uroen som stadige eierskifter skapte. Han tok oss med både i verkstedhaller og styrerom, for på 80-tallet kom ansatte med i bedriftens styre.

På 50- og 60-tallet var bedriften i stor vekst og trengte arbeidskraft. For å få nok folk hadde Sørumsand verksted en aktiv boligpolitikk. Det ble kjøpt tomter og satt opp hus flere steder på Sørumsand. På det meste var det over 80 utleie-enheter, alt fra hybler til eneboliger. Alle boligene har etter hvert blitt solgt til private.

Arbeidskonflikter var det selvfølgelig, gode forhold for arbeiderne kommer ikke av seg sjøl. Før krigen var det streik flere ganger, den lengste varte i 17 måneder. Imens ble driften holdt i gang på et vis med streikebrytere, men etterpå ble de streikende tatt inn igjen.

Utover 80- og 90-tallet var det mange sammenslåinger og

Dette maleriet var en gave fra de ansatte til 100-årsjubileet i 2003. Det er malt av en av dem, Bjørn Iversen. Hele historien til verkstedet vises i disse bygningene.

Mursteinsbygget lengst til venstre er det opprinnelige fra 1903. Ble utvidet i 1908 og 1910.

Neste del av mursteinsbygget langs jernbanen er litt høyere, det ble utvidet utover på 1020-tallet. Det høyeste mursteinsbygget, med GE-logo på, stod ferdig i 1955.

Lengst til venstre ser vi et gul-oransje bygg. Det stod ferdig i 1973. Deler av dette var kaldt lager, og ble kledd inn, slik at det ble en ny hall som var ferdig i 1986. Det synes ikke som en ny hall på bildet, da fasaden er lik som i 1973. Til slutt har vi det lyse bygget med GE-logo. Det stod ferdig i 1999. Det ble det siste produksjonsstedet for Sørumsand Verksted.

eierskifter. Ofte førte det til at de ansattes ønske om trygge og forutsigbare arbeidsforhold kom i konflikt med eiernes ønske om rask fortjeneste. Men Sørumsand Verksted hadde godt ry, og de ansatte hadde ofte kundene, bl.a. Statkraft, på sin side. Dette ble bekreftet av tilhørere i salen.

Til tross for vekslende navn og logoer fortsatte Sørumsand Verksted med å levere gode og ettertraktede produkter. I 2003 var det 100-årsjubileum og stor festivitas med kongebesøk. NRK var på plass, og innslaget ble sendt på Dagsrevyen. Daværende eier, GE (General Electric) og mange flere fikk vite følgende da kongen sa: «Den beste kvaliteten på vannkraftprodukter kommer fra Sørumsand!»

Torfinn Mørkved avsluttet med å slå fast: «Jeg har vært sint og oppgitt, ja, rett og slett forbanna mange ganger, men jeg har også opplevd mye glede og stolthet!»

Spørsmål og kommentarer fra salen var det mange av, for det var en interessert forsamling med mange minner og kunnskaper. Mange hadde tilknytning til fagområdet og arbeidsplassen.

Etter en pause med kaffe og kringle, kom siste del av kveldens tema opp: Hva vil skje med de gamle verkstedbygningene nå?

For tiden har Eureka sitt testsenter for store pumper og generatorer der, så det er en viss aktivitet som etter avtalen vil vare noen år til. Bygningene er bevaringsverdige, og det er sendt innspill om at de bør registreres som kulturminne.

Mørkved har foreslått kulturhusdrift med scene, og kommunen har svart at det er lignende planer der. Dag Kjensjord kalte verkstedbygningene «Sørumsands sjel», og sa at kommunen har definert området som en del av Sørumsand sentrum i sine planer.

Ut fra engasjementet i dette møtet virker det som det er stor enighet om at Sørumsand Verksted er en svært viktig del av lokalhistorien og må tas vare på!

Bra oppmøte på medlemsmøte på Sørumsand.

Foto: Odd Mobæk

Lillian Mobæk:

Historieformidling og IT-kompetanse er en god kombinasjon

Ved Anne-Marie Lund

Lillian har bidratt mye med nettopp det for Blaker og Sørum Historielag gjennom mange år. Aktiv har hun alltid vært, både i yrkeslivet og på andre områder.

Og hun er opptatt av å skrive riktig norsk, for gode artikler bør ikke skjemmes av skrivefeil. Hun er nå korrekturleser for Sørum-Speilet bl.a., og var også redaktør/grafiker og med i redaksjonen for noen år siden.

Lagets første hjemmeside satte Lillian opp allerede i 1999, og hjemmesiden har siden skiftet design og blitt oppgradert flere ganger. Adressen er blakerogsorumhistorielag.no. Facebook-siden blir også holdt oppdatert av Lillian.

Hjemmesiden er en skattkiste, og det anbefales å sjekke den og kalenderen jevnlig. Der er det info om kommende arrangementer, og de som har vært, med bilder. Les om Slora Mølle og Vølneberg gamle skole. Det finnes også bibliografi over alle artikler som er trykt i Sørum-Speilet, og alle nummer av bladet kan lastes ned helt fra 1995.

Derfor passer det godt å runde av jubileumsårgangen med å

la leserne bli litt bedre kjent med Lillian Mobæk!

La oss få vite litt om bakgrunnen din.

Jeg er født i 1947, vokste opp i Åsgreina, Nannestad, og har stor slekt der. På Slattum skole var jeg med i sangkor og korps, har alltid hatt musikkinteresse. Så ble det realskole og gymnas på Jessheim. Jobbet først ved Statistisk kontor i Norsk Arbeidsgiverforening i Oslo, senere på LFK, Kjeller. I 1966 giftet Odd (Mobæk) og jeg oss, og vi bosatte oss på Sørumsand. Vi har to døtre, Eva og Marianne, og fem barnebarn.

I 1971 startet jeg med IT. Odd har også samme yrke. Jobbet mange år i A/S EDB, WM-data og Norske Shell. Har holdt på med utvikling av stormaskinsystemer innen forsikring, bank og betalingskort, etter hvert internett og nettsider, som programmerer, prosjektleder, webmaster m.m.

Mye opplæring underveis, med prosjekter både i inn- og utland, så «de små grå» har ikke hvilt mye, selv om håret har blitt grått. Har vært mye jobb og mye moro. Vi tullet ofte med at en god latter forlenger prosjektet!

Jeg har ellers holdt på med frivillig arbeid i mange år, og etter at jeg ble pensjonist i 2010, har det blitt mye mer; i historielag, menighetsarbeid, pensjonistforeninger og annet. Det er mer enn nok å gjøre, for IT-kunnskaper er fint å ha i mange sammenhenger.

Dere bodde i Belgia en periode, fortell!

I 1978-79 bodde vi i Antwerpen i Belgia, en by med lang historie og historiebevisste innbyggere. Det var en spennende og lærerik tid for hele familien. Odd fikk jobb på Bell Telephone i Antwerpen, og jeg fikk 1 års permisjon A/S EDB. Døtrene fikk med skolebøker fra Norge, og de gikk på flamsk skole i nærheten av der vi bodde. Det var populært at vi valgte lokal skole i stedet for den internasjonale skolen i Brussel. Det var kort skolevei, og de lærte veldig mye. Belgia er et tospråklig land, med flamsk i nord, og fransk i sør. Vi har besøkt og hatt kontakt med folk der i alle år siden. Selv gikk jeg på flamsk tegnekurs, og holdt kurs i rosemaling på den norske sjømannskirken for både nordmenn i byen og andre. Sjømannskirken i Antwerpen var for øvrig verdens eldste, åpnet i 1865, den gang det var mye sjøfolk. Men tidene har endret seg, så den ble solgt i 2015. Kirken har fremdeles kontor i Antwerpen.

Antwerpen er en interessant historisk by, med mange flotte gamle bygninger. De mest kjente er nok Cathedral of Our Lady (Onze-Lieve-Vrouwekathedraal), bygd 1352-1521, og Rubenshuis, hjemmet til maleren Peter Paul Rubens (1577-1640) med kunst, bibliotek og hage. Steen festning fra 1200-tallet og Stadshuis på Grote Markt er også verdt et besøk. Maten er svært god, og det er 400 ølbryggerier.

Når våknet interessen for historie?

Jeg alltid likt å lære om fortida. Konfirmantpresten vår, Thormod Rostad var en spennende historieforteller, Røyrvik på realskolen også.

Jeg har laget en del slekts- og historiehefter gjennom årene, og har snakket mye med mange, men skulle ha pratet mer med de eldste i familien mens de levde. Det er stadig noe en lurer på.

Jeg ble tidlig med i Blaker og Sørum Historielag (BSH), og har vært flere perioder i styret, første gang mens Trond Kaare Westby var leder.

Og Sørum-Speilet da! Det har du jobbet mye med!

Svein Sandnes var en svært kunnskapsrik og produktiv redaktør i hele 17 år, fra de første artiklene ble utgitt i 1995 og fram til 2011, med seks nummer årlig. Da han ville gi seg, ble det Dag Winding-Sørensen, Asbjørn Langeland og jeg som samarbeidet om å få ut bladet, med meg som redaktør/grafiker (til 2015). Gro Langeland deltok også.

Helt fra starten har det vært mye godt stoff i Sørum-Speilet. Bladet var først i svart-hvitt, men etter hvert ble bilder og farger viktig for å formidle stoffet bedre, så fra nr. 3-2011 ble det nytt fargerikt design, som ble godt mottatt. Vi fant ut etter hvert at fire utgivelser i året var passe, men da med flere sider i hvert blad. Da jeg ga meg i 2015, var det viktig for meg å få på plass en proff grafiker, for det er mye arbeid å «sette» et blad, og slik kom Jørgen Kirsebom med.

Du er også aktiv i Romerike Historielag og er med på å utgi medlemsbladet Skytilen. Hvorfor er det viktig med en slik «paraply-organisasjon»?

Romerike Historielag (RH) ble stiftet i 1920, og markerte 100-årsjubileet på Raknehaugen i 2022. Nå er 16 lokallag med i RH, med over 3000 medlemmer. Lokallagene er opptatt av å bevare og formidle lokalhistorien, noe som er svært viktig i dag, før alle spor forsvinner. Utbyggere har ikke interesse eller kunnskap om lokal historie, og skolene har bare unntaksvis opplæring i faget. Så da trengs Romerike Historielag.

RH er i samarbeid med spillskapet Wittario, lokallag og skoler, engasjert i å presentere lokalhistorie som digitale vandringsspill på mobilen, noe som fenger blant ungdommen. Blir spill i BSH også, til neste år.

Medlemsbladet Skytilen utgis med fire nummer årlig, og vi i redaksjonen prøver å finne interessant stoff fra hele Romerike. Jeg er også hjemmeside-redaktør for historielag.no, og holder aktivitetskalenderen oppdatert. Det er mye som skjer rundt omkring på Romerike, så følg med!

Tilbake til lokallaget og Sørum-Speilet. Hva tenker du om framtida, både for laget og bladet? Hva synes du det er viktig å legge vekt på videre?

Historielaget betyr mye for lokalmiljøet, med sitt engasjement på mange områder. To Olavsroser, til Vølneberg gamle skole i 2015 og Slora Mølle i 2018, forteller om iherdig kvalitetsarbeid gjennom lang tid. Årlig kalender og medlemsbladet dokumenterer lokalhistorien.

Sørum-Speilet er et av de beste medlemsblader på Romerike med sine varierte og grundige artikler. Da er det viktig å ha en dyktig, iderik og arbeidsvillig redaksjon, ikke minst det siste!

Svein Sandnes gjorde en fenomenal jobb i 17 år, og stoff fra eldre utgaver kan godt plukkes fram igjen og trykkes i bladet på nytt. Alt ligger på hjemmesiden, men kommer det i bladet, blir det enda flere som leser det.

Det bladet må vektlegge framover, er å få dokumentert historie som er i ferd med å bli borte, særlig pga. utbygging. Her gjelder det å være våken og følge med på hva som skjer. Intervjuer med folk er alltid interessant, og det gjelder å få eldre mennesker til å fortelle om det de husker. Disse verdifulle minnene vil ellers gå tapt. Dessuten kommer det alltid fram noe nytt og interessant når folk snakker sammen.

Arenaer der folk kan møtes og snakke sammen, er viktig! Derfor savner jeg flere medlemsmøter i BSH, gjerne månedlige møter slik det er i andre historielag. Styret har mer enn nok å gjøre, så det må oppnevnes en arrangementskomite. Men med så mange flinke folk i laget, burde dette være mulig å få til i det største historielaget på Romerike.

Det er selvsagt også viktig å få med nye og yngre medlemmer, men det er vel en kjensgjerning at interessen for lokalhistorie øker med alderen, så det er ikke så lett. Så er det også viktig å benytte sine medlemmer på relevant vis i henhold til kunnskap og ferdigheter, uansett alder.

En oppfordring fra Lillian til slutt:

Blir du spurt om å gjøre noe for laget, så si ja! Det trengs hjelp til store og små oppgaver, og frivillig arbeid gir mening. Og du kan «risikere» å bli kjent med både nye og hyggelige mennesker i nærmiljøet.

Vesterskaun Realskole - Skoleåret 1944-45

Samtale med Gerd Hovind

Av Lillian Mobæk

Gerd Hovind, født Asak, vokste opp på gården Asak Nordre Arstun som eldste datter av Gudbrand Asak og Line f. Imerlund. Det ble etter hvert fire søstre og en bror i familien.

Gerd Hovind. Foto: Odd Mobæk

Folkeskolen var på Vesterskaun, som den gang lå rett nedenfor Nergarn Asak, så skoleveien dit ned var ikke lang. Senere gikk Gerd i 1940 på privat middelskole i Lørenfallet. Middelskolen var Gjetrangs idé, og skolestua ble innredet øverst i Samvirkelaget der. Eksamen ble tatt på Årnes. Etter middelskolen gikk veien til Oslo for Gerd, og artium ble tatt på Kristelig Gymnasium i 1943. Gerd erindrer at det var så kaldt i januar det året at elevene fikk fri.

Etter artium hadde Gerd i 1943-44 jobb som guvernante hos Thomlevold på Nordre Land. Det var en stor gård ved Etna, der de drev pensjonat, og også hadde knottfabrikk. Gerd underviste fire elever på forskjellige alderstrinn, så det var et stort spenn i pensum, helt fra elementær lesetrening til realskole-pensum. Det var ikke lett å dra på besøk til Sørums mens hun var der, og det var nødvendig med tillatelse fra lensmannen for å kunne reise hjem på familiebesøk til jul. Etter at året var omme fikk Gerd tilbud om å jobbe i pensjonatet på gården, men da ville hun heller hjem til Sørums.

Eneste lærer

Det var svært tungvint med kommunikasjon under krigen, og vanskelig å komme til skoler i distriktet. Bård Nordfonn, som var lærer på Vesterskaun, kom derfor i tanker om å starte en privat realskole på Vesterskaun for de unge i nærområdet. Han spurte så Gerd om hun ville være lærer der.

Gerd tok utfordringen, siden hun

hadde erfaring som guvernante fra året før. Som skolestue ble gymsalen på Vesterskaun tatt i bruk. Skolen startet i 1944 med 12 elever, og disse kom fra Sørums, Lundermoen, Ullensaker, Fløgstad, Hilton og Lørenfallet.

Gerd var eneste lærer, og hun underviste i alle fag; norsk, tysk, engelsk, matematikk, historie, geografi, kristendom, fysikk, tegning, sang. Gym var utendørs med typiske uteaktiviteter. Det var 6 dagers skoleuke

Elever og lærer på Vesterskaun realskole skoleåret 1944-45: Foran fra venstre: Erik Rosenlund, Jofrid Nordfonn, Inga Døhli, lærer Gerd Asak, Inger Engerdal, Marit Ørbæck, Bjarne Moen. Bak fra venstre: Hans Thorvald Asak, Thorleiv Fløgstad, William Sørbye, Ivar Aalgaard, Leif Moen, Arne Fløgstad, Rolf Hønsen, Aage Johansen. Fotograf: N. Bøe, Lillestrøm. Bildeieier: Jofrid Torkildsen

med 6 timer hver dag, men litt kortere dag på lørdager. Skolemat sørget hver enkelt elev for selv. Og lærer Nordfonn, som hadde folkeskolen, spilte orgel og sørget for at det ble sunget bordvers. Disiplinær-problemer var det ingenting av den gang.

Det var mange forberedelser for en lærer som skulle undervise på realskolenivå, så Gerd fikk nesten ikke tid til noe annet enn skolearbeidet i 1944-45. Heldigvis var arbeidsreisen ikke så avskrekkende for henne, for det var bare snaue 500 meter fra Asak Nordre Arstun ned til Vesterskaun skole. Gerd fikk kr 300 pr. mnd for lærerjobben, og syntes det var storveis. Det var elevenes foreldre som finansierte realskolen.

Skoleåret 1945-46

Det andre realskoleåret, 1945-46, ble det siste året med realskole på Vesterskaun. Gerd tok videre utdanning det året, så da kom det en ny lærer, Olav Tysnes. Det var nok litt

spennende, for han var en ung student på bare 19 år. Han utdannet seg senere til prest, og virket i Hol, Ringsaker, var feltprost i Forsvaret, prost i Follo prosti og sokneprest i Ås. Etter krigens slutt ble kommunikasjonen i distriktet mye bedre, så det tredje året av realskolen fullførte elevene på Lillestrøm.

Eleverfaringer fra realskolen

Jofrid Torkildsen (f. Nordfonn) vokste opp på Vesterskaun skole, og var en av Gerd's elever på realskolen. Hun forteller at Gerd var en grundig og flink lærer. Det var hardt arbeid, men også mye moro i løpet av skoleåret.

Gerd arrangerte hyggelige elevkvelder, og de laget også sin egen skoleavis, sirlig innført i en A4-protokoll. Denne har dessverre gått tapt i tidens løp. Elevene tok eksamen som privatister på Jessheim og KG i Oslo, og alle greide seg til eksamen.

Vesterskaun skole. Foto: Jofrid Torkildsen

Familien Nordfonn bodde på Vesterskaun skole i flere ti-år, og Jofrid har mange gode minner derfra. Det var en trist dag på nyåret i 1989 da skolen ble brent ved en brannøvelse. For Gerd ble det husmorskole etter året som realskolelærer. Og St. Hans i 1947 giftet hun seg med Jens Hovind fra Sørums Søndre. De flyttet etter hvert til Østigarn Bøler, og fikk fire barn. Eldste datter har nå overtatt garden, og Gerd bor i kårboligen ikke langt unna. Hun har åtte barnebarn og to oldebarn. Gerd var forøvrig en av initiativtakerne ved stiftelsen av Blaker og Sørums Historielag i 1970, da lagene i Blaker og Sørums ble slått sammen. Hun har ellers vært meget aktiv i foreningslivet i bygda i alle år.

Først trykt i Sørums-Speilet nr. 3 - 2011.

Takk til våre sponsorer:

interoptik
Nordfonna

Fokus Butikksenter, 1920 Sørumsand
Telefon: 63 86 60 70. E-post: nordfonna@interoptik.no
www.interoptik.no
Åpningstider: 10 – 20 (18)

Økland

X+IDE
xide.no

**Akershus
energi**

Inspirert av *framtida*

Sørums Begravelsesbyrå
Nilsen as Etabl. 1947

Besøk oss på www.nilsengravferd.no
Tlf: 63 82 88 80

TOTAL
UTESERVICE AS

drift

tømmer - snøservice - utemiljø

BYGDESERVICE

T&B Hansen
Installasjon AS

**Aurskog
SPAREBANK**

**Velkommen til lokalbanken
for hele Romerike**

Telefon: 63 85 44 40

Aurskog, Bjørkelangen, Jessheim, Sørumsand, Årnes

Ta vare på bilen din
**- VASK
BILEN
HOS OSS!**
Velkommen!

CIRCLE K SØRUM
TLF 63 86 80 50

Fem av de åtte gjenlevende søskenbarna var til stede på årets søskenbarnstreff i Torgersen-slekta, som denne gang kunne feire 60-årsjubileum. Fra venstre: Britt Bøe (datter av Odd), Unni Fallet (datter av Reidar), Reidun Andreassen, 94 år og eldst av alle (datter av Dagmar), Svenn Torgersen (sønn av Reidar) og Elin Mørk (datter av Ester).

Seksti års søskenbarn-samhold

Tekst og Foto: Jon Wiik

– Vi søskenbarna, som på det meste var 18 i tallet, har alltid hatt et veldig godt samhold. Det har vi fra foreldrene våre, sier ett av dem, Elin Mørk – som siden 2011 har vært fast vertskap for samlingene i sitt hjem på Skeastua i Sørum.

Og foreldrene – det var åtte barn, seks gutter og to jenter, som Torvald og Helene Torgersen satte til verden i årene 1900-1918.

Opphavet

De var født i henholdsvis 1873 og 1877. Han var opprinnelig fra Stange, hun fra Kristiania med pikenavnet Henriksen. De slo seg ned i Blaker rundt forrige århundreskifte. Torvald var utdannet smed og hovslager, og etablerte smie på Husebymoen i 1904.

Smia, som mange år senere ble omgjort til bilverksted, står der den dag i dag – på stedet som bygdefolk imellom fremdeles blir benevnt som «Sme'n», rett overfor bankplassen. Eiendommen ble fradelte Lille Huseby i 1910 og overdratt til smeden, som da flyttet inn i den nybygde boligen tett inntil smia, sammen med sin kone og fem eldste barn. Senere skulle det komme tre til.

– Bestefar var en dyktig smed, erindrer Elin.

– Han hadde et spesielt godt lag med hester. Å sko dem kunne være en vrien oppgave, men han hadde lært seg en spesialitet for å løse den. Før han skulle sette i gang, holdt han hesten hardt i bislaget og stirret den morskt og bestemt rett inn i øynene. Da lystret den og holdt seg rolig mens jobben ble utført.

Åtte barn – 18 barnebarn

Torvald og Helene fikk som nevnt åtte barn og 18 barnebarn:

- Arild (1900-1980). Gift med Hjørdis Lundberg fra Oslo. Flyttet til Fetsund. Fikk datteren Marit.
- Reidar (1903-1980). Gift med Olga Karlson, Oslo. Ble i Blaker. Fikk barna Unni og Svenn.
- Dagmar (1905-1978). Gift med Haakon Olsen, Blaker. Ble i Blaker. Fikk barna Helge, Reidun og Jorun.
- Torger (1907-1971). Gift med Ragnhild Enerud fra Fenstad. Var første økonom på Blaker Samfunnshus på Bruvollen fra 1955. Flyttet senere til Kråkstad. Fikk barna Per og Ann-Helen, med kallenavnet «Grynet».
- Henrik (1909-1979). Gift med Gerda Eriksen. Ble i Blaker. Fikk barna Bjørn og Kari.
- Rolf (1911-1964). Gift med Else Granum fra Nes. Flyttet til Vormsund. Fikk barna Turid, Rolf Erik og Åse.
- Ester (1913-2003). Gift med Ole Karsten Mørk fra Mork i Blaker. Flyttet til Sørum. Fikk barna Synnøve, Elin og Harald.

23 etterkommere av Torvald og Helene Torgersen var samlet til årets jubileumstreff på idylliske og nyrestaurerte Skeastua.

- Odd (1918-1981). Gift med Johanne Pedersen fra Kråkstad. Ble i Blaker. Fikk barna Britt og Ole Johnny.

Helene døde i 1934, Torvald i 1948. Året etter overtok Reidar og Odd hver sin leilighet i to-mannsboligen. Odd drev smia, og senere bilverkstedet, videre fram til sin død i 1981. Året etter fraskilte hans sønn Ole Johnny verkstedtomta og drev verkstedet til i 2015. Han døde i fjor etter en tids sykdom.

Langvarig samhold

– De inngiftede svigerbarna til Torvald og Helene ble veldig godt inkludert i familien. Særlig svigerdøtrene fikk et godt forhold seg i mellom, og forsterket samholdet i familien ved å avholde svigerinnemøter en gang i måneden. Det gikk på omgang mellom dem, og det var mye sang og musikk. Kara stilte opp som sjåfører, og stakk også innom møtene av og til de også. De holdt denne tradisjonen ved like i over 50 år, forteller Elin Mørk opprømt til Sørum-Speilet.

I 1964 tok barna deres opp tråden og avholdt det første søskenbarntreffet. Lite ante de da at de sådde spiren til en ny og lang familietradisjon, som nå altså har vart i 60 år. Med et par unntak er treffene blitt avholdt hvert eneste år siden, og overlevde dessuten koronaen.

– Det var da onkel Rolf døde i mai 1964, og min søster Synnøve to uker senere, at tradisjonen kom i stand. Etter de to begravelsene tok Rolfs datter Turid initiativet til det første søskenbarntreffet med tanke på å forlenge og forsterke samholdet. Det fant sted allerede i august samme år, forteller Elin.

Åtte gjenlevende

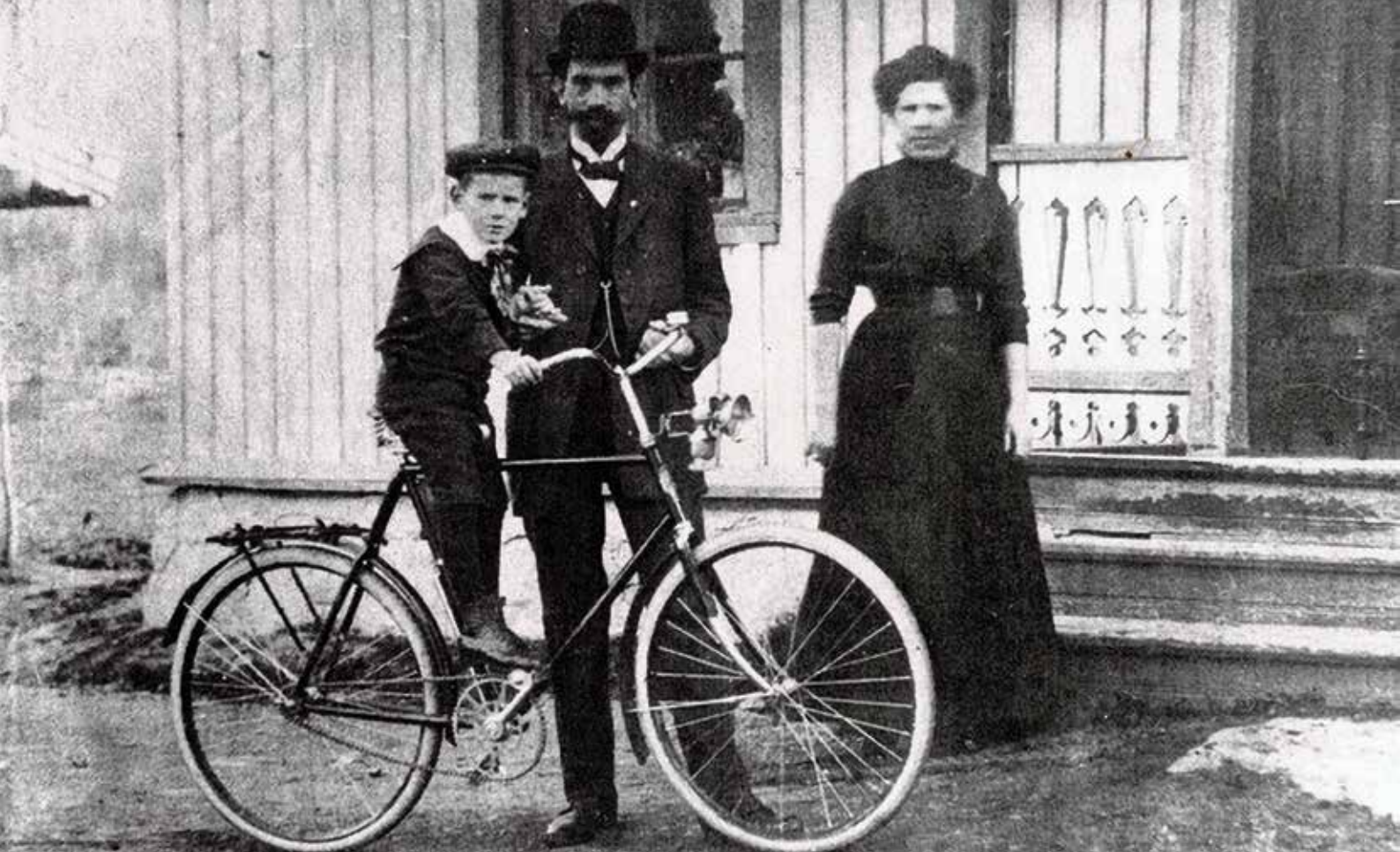
Senere har både onkler, tanter, barn og barnebarn kommet til på de populære treffene. Både ved 50-årsjubiléet i 2014 og 60-årsjubiléet i år var fire generasjoner representert.

– I år var vi 23 personer, men på det meste har vi vært oppe i om lag 60 deltakere. Alle ser fram til samlingen, gir den høy prioritet og gjør alt de kan for å komme. I mange år gikk treffene på omgang, men siden 2011 har de foregått her hos meg på en fast dag: Siste lørdagen i august, sier Elin, og legger til at sammenkomstene er svært uformelle og uhøytidelige.

– Vi gjør det lett, med pølse og lompe som hovedrett. Alle har med noe å bite i til kaffen. Det blir selvsagt en god del mimring, særlig når vi ser på gamle bilder, som spesielt bidrar til å friske opp gamle minner. Vi har det i det hele tatt veldig hyggelig sammen!

Av de 18 opprinnelige søskenbarna har noen naturlig nok falt fra – senest to i løpet av det siste året. Nå er de åtte igjen, hvorav fem var på plass denne solfylte august-lørdagen i 2024. Men livets naturlige gang til tross – alle håper å holde liv i den kjære familietradisjonen i ytterligere mange år.

For SÅ sterke bånd som dette er et eksempel på slites ikke ut så lett!

Lærer Lohne

Av Randi Fjørstad

I historielagets fotoarkiv ligger to nydelige bilder. De er tatt utenfor Vølneberg gamle skole, og viser skolens lærer avbildet sammen med kone og sønn. På baksiden av bildene står det at bildene er tatt 1913, altså for 114 år siden. Jeg fikk lyst til å finne ut litt mere om læreren og hans familie. Og det er ikke så rent lite man kan finne ved å studere gamle bilder.

Lærerens navn var Syvert Kristian Hansen Lohne, født i Søgne 19. oktober i 1882. I Folketellingen 1900 står han oppført som seminarelev i Kristiansand, med adresse Kongens gate 75. Der bor han hos herr Alberg Nilsen som lever av å drive pensjonat. Nilsen leier ut til to seminarelever dette året.

Som nyutdannet lærer kom Syvert Lohne til Sørumsund året 1906. Han var 24 år gammel da han kom hit. Og her ble han. Han flyttet aldri tilbake til hjemstedet sitt, men ble «sørumsokning». I Sørumsund traff Syvert nemlig hun som skulle bli kona hans. Hun het Elen-Sofie Thorbjørnsrud, f. 21. oktober 1883 i Sørumsund. Elen-Sofies foreldre var Andreas Theodor og Anne Karoline Gudbrandsen. Faren Andreas ble født på Vilberg i Sørumsund.

Syvert og Elen-Sofie giftet seg i Frogner kirke 24. mars 1907. Den 15. februar året etter fikk de sønnen Hans Andreas, oppkalt etter farfaren Hans og morfaren Andreas. Det er den femårige Hans som er avbildet sammen med foreldrene, og en stor, flott sykkel.

Vølneberg skole

Etter 120 år med omgangsskole ble Vølneberg skole etablert i 1864, som en av de åtte fastskolene som ble tatt i bruk i daværende Sørumsund kommune. Dette var mens Blaker ennå hørte til Aurskog-Høland.

I 1864 startet skolen med 60 elever fordelt på to klasser. Det ble undervist 24 uker hvert år. Fra 1890 ble skolen 3-delt.

Det er ikke kjent hvem som var lærer de ti første årene. Det man vet er at Vølneberg delte lærer med Fossrud krets, og at læreren ikke bodde på Vølneberg.

I 1874 overtok Gudbrand Kristiansen lærerstillingen på Vølneberg. Han bodde heller ikke på skolen. Han hadde tidligere kjøpt gården Sørstua Egner og slått seg ned der. Gudbrand Kristiansen begynte først som omgangslærer i Refsum og Sørvald skolekrets i 1857. Da skoleloven i 1860 stilte krav om at faste skoler måtte ha seminarutdannede lærere tok Kristiansen lærereksamen ved Asker seminar. Gudbrand Kristiansen var lærer på Vølneberg i perioden 1874-1904, altså hele 30 år. Etter Kristiansen kom lærer Mons Grøsvik til Vølneberg. Han ble den første læreren som flyttet inn i lærerleiligheten. Etter to år på Vølneberg flyttet han, og fortsatte som lærer ved Sørvald skole fra 1906.

Så kom Syvert Lohne

Han etablerte seg på Vølneberg skole i 1906. Da han flyttet inn i lærerleiligheten var Syvert fortsatt ungkar, men et drøyt halvår senere giftet han og Elen-Sofie seg. I 1910 har den lille familien økt til tre personer. Sønnen Hans Andreas er 2,5 år. I historielagets hus på Nordli har jeg funnet en gammel «Indfordringsliste vedkommende statsskatt for 1909-10 i Sørumsund. Og der fant jeg lærer Lohne på side 12, oppført med adresse Vølneberg, og lignet med en skatt på kr 5,90.

Han har fått et fratrekk på 10 øre (uten forklaring på hva det er), og det er notert at han har betalt sin skatt med kr 5,80 den 30. juni 1910.

Syvert underviste på Vølneberg i 10 år, frem til 1916. Etter ham kom han som skulle bli den siste læreren på Vølneberg gamle skole. Han het Viking Trå.

I 1923 ble nye Vølneberg skole tatt i bruk. Den gamle skolen ble kjøpt av Blaker og Sørum Historielag i 1985, for 100 kroner! Da var den i dårlig stand. Etter flere år med dugnadsarbeid, og tilskudd av midler fra mange hold, ble den satt i stand. Fra år 2000 har historielaget hver vår holdt «gammeldags skole» for 4. klassingene i gamle Sørum kommune og elever fra Skåningsrud ressursenter. Dette er et samarbeid med Den kulturelle skolesekken og vevringen i Sørum. Etter sammenslåingen til Lillestrøm kommune holdes gammeldags skole for 5. klassingene i gamle Sørum kommune.

Lærerleilighet og jord

Syvert Lohnes lille familie på tre bodde altså i lærerleiligheten i Vølneberg gamle skole. Det var slik den gangen. Det fulgte leilighet med lærerstillingen, ofte i det samme huset som undervisningen foregikk. Vølneberg skole var ikke noe unntak. Den lille skolestua inneholdt klasserom, kjøkken, kammers og stue i 1. etasje, samt to rom i andre etasje, med en særdeles trang og bratt trapp opp.

Med til Vølneberg skole hørte det 16 mål jord. Og jorda skulle drives. De årene lærerne ved skolen ikke benyttet seg av muligheten til å bo på skolen ble leiligheten leid ut til de som påtok seg å drive jorda, «brukere av skolejorda» som de ble omtalt. Vølneberg skole hadde også fjøs med fire båsplasser, grise- og høsehus, stabbur, låve og vedskjul med utedoer.

Lohne til Vesterskaun skole

Det var vanlig med ca. 10-20 mål innmark som skolejord. Gamle Refsum skole hadde hele 30 mål jord, men kun 5 mål var dyrket. Skolekretsen Refsum og Sørvald ble i 1912 slått sammen til én skolekrets under navnet Vesterskaun. Fire år senere, den 31. mai 1916 kunne man innvie en nybygget skolestue med samme navn som den nye skolekretsen. Refsum skolestue ble solgt, senere revet i 2008, etter å ha vært

i privat eie siden 1916. Vesterskaun skoles første lærer ble Syvert Lohne, som sammen med kone og to barn flyttet inn i lærerleiligheten.

Familien vokser

Hans Andreas Lohne var i flere år foreldrenes eneste barn. Som åtteåring i 1915 ble han imidlertid storebror. Den 14. september det året ble søsteren Magnhild Karoline født. Hun ble oppkalt etter sin mormor Karoline. Tre år senere kom yngstemann Kåre Olav til verden, f. 4. april 1918.

Lærer Lohne flyttet som nevnt aldri tilbake til Søgne. I Folketellingen 1920 er Syvert og Elen-Sofie registrert på Vesterskaun med sine 3 barn. De to yngste barna, Magnhild og Kåre Olav, er registrert med Vesterskaun som fødested, men Magnhild ble født mens de ennå bodde på Vølneberg.

Det var ikke bare læreren og hans familie som bodde på skolen. På Vesterskaun skole bodde også den 33 år gamle Ruth Johansen Julton, oppgitt til å være «ugift innepike», den 77 år gamle

Kristine Henni fra Nes, som arbeidet med «rengjøring av Vesterskaun skole», og den 37 år gamle Karoline Henni fra Sørum. Også hun arbeidet med «rengjøring av Vesterskaun skole». Alle losjerende bodde i skolens 2. etasje, som besto av fem rom og kjøkken.

Lohne til Sørum skole

Vesterskaun skole ble arbeidsplassen til lærer Syvert Lohne i 9 år. I 1923 flyttet familien nok en gang. Da ble Syvert Lohne ansatt som lærer ved Sørum skole. Skolen hadde fått et nytt skolebygg, og den gamle bygningen var omgjort til lærerboliger. Der flyttet familien Lohne inn, og ble boende i 28 år.

Som lærer ved Sørum skole ble Lohne samtidig klokker i Sørum kirke. Han var også aktiv med i styre og stell, bl.a. var han formann i Sørum Trygdekasse i en årrekke fra 1911. Senere satt han i «Tvistenemnda vedrørende syketrygden». Nemnda ble oppnevnt av kongen for 3 år fra 1.1.1940. Ved oppstarten satt, i tillegg til Lohne, fem andre

personer i nemnda, som ble ledet av høyesterettsdommer E. Broch. De andre var overlege A. M. Tandberg, lærer Knut Moe, byrettsdommer N. J. Hoff og lege H. G. Dedicken. Drøyt 3 måneder etter oppstart ble Norge okkupert av Tyskland.

Da eldste sønnen Hans Andreas giftet seg 1. april 1939 med Marit Erika Schmidt fra Oslo, blir brudgommens far, Syvert Lohne, registrert som «kirkesanger» i protokollen. Hans Andreas' yrke er oppgitt som «kontorist». Bruden Marit Erika omtales i kirkeboken som hjemmевærende datter.

Krigsårene 1940-45

Okkupasjonshistorisk utvalg i Blaker og Sørums Historielag, med Kåre Sæther som leder og Svein Sandnes som redaktør, ga i november 1999 ut boken «Sørums under okkupasjonen 1940-45. De skiver følgende om skolene i Sørums under krigsårene:

«I forordning av 16. desember 1940 fra Kirke og Undervisningsdepartementet ble de sittende skolestyre-medlemmene pålagt å forlate sine funksjoner, samtidig som nytt skolestyre skulle tre i funksjon med formann, rådgivende medlem (lærer) og rådgivende medlem fra hjemmene, i alt tre medlemmer. Først 8. og 10. juni 1942 ble skolestyrene henholdsvis i Sørums og Blaker besatt av NS-medlemmer. Da var Norges lærersamband, en nazifisert organisasjon for lærere, opprettet 5. februar 1942.

Mer enn 12 000 av landets 14 000 lærere nektet å delta i sambandet. Førstelærer Sigmund Eldevik ved Frogner skole ble arrestert 20. mars 1942 og sendt til Kirkenes på tvangsarbeid. Lærer Petter Djupvik ved Haugtun skole ble avsatt sommeren 1942, og måtte senere flykte til Sverige. Ivar og Karen Sønderaal var begge lærere i Blaker og samtidig aktive i motstandskampen. De fikk en rekke skriftlige klager fra lokale NS-medlemmer, men ble nok skånet fordi deres sønn Arne hadde meldt seg til fronttjeneste i divisjon Wiking.

Nasjonal Samling så naturlig nok skolen som en viktig arena for påvirkning av den voksende slekt. Em lang rekke rundskriv fra Kirke- og Undervisningsdepartementet viser dette. For eksempel 22. november 1940 bes skolene innrette seg på at det vil bli igangsatt positive tiltak innenfor vår

skoleundervisnings rammer for å orientere om den nye tids idéer i sin alminnelighet, og om Nasjonal Samlings program og retningslinjer i særdeleshett.

Også i skolestyrene i Blaker og Sørums ble det anskaffet bilder av Føreren, som lærerne ble pålagt å henge opp på en i øyenfallende plass i klasserommet. Med bare tre NS-lærere ansatt i bygda, er det lite trolig at oppfordringen ble fulgt. Lærere og foreldre motsto sammen alle forsøk på nazistisk indoktrinering av barna.»

Sønnene arrestert

Begge sønnene til Syvert og Elen-Sofie ble arrestert av tyskerne. Eldstemann Hans Andreas Lohne var 35 år, forholdvis nygift, og arbeidet som «kontormann». Den yngste, Kåre Olav Lohne, var 25 år og student (stud.phil.)

Kåre Olav Lohne var blant de som overlevde de kraftige trefningene ved Segelstad bru i Gausdal i april 1940. Kåre Olav var i samme kompani som Halvard Merlid, som ble Sørums første krigsoffer. Dette slaget har jeg tidligere nøye beskrevet i Sørums-Speilet nr 3-2020 under tittelen: «75 år med fred». Artikkelen ligger på historielagets hjemmeside: www.blakerogsorumhistorielag.no.

Studenten Kåre Olav ble arrestert først av brødrene. I 1943 ble ca. 1200 studenter ved universitetet i Oslo arrestert. Drøyt halvparten av dem ble deportert til Tyskland. De aller fleste ble sendt til Sennheim nordøst i Frankrike og til Buchenwald ved Weimar i Tyskland. Transporten foregikk med båten «Donau». Kåre Olavs sønn Yngve forteller at da faren spaserte på dekket traff han motstandsmannen Olav Gulbrandsen fra Sørums. Gulbrandsen hadde sittet en tid på Grini. Nå var også han på vei til konsentrasjonsleir i Tyskland. Etter krigen møttes de igjen i Sørums og ble nære venner livet ut.

Det er skrevet en bok om konflikten mellom universitetet og den tyske okkupasjonsmakten, som toppet seg med brannstiftelse i universitets aula i november 1943. Den heter «De motvilige germanerne». Studentene motsatte seg alle forsøk på å bli «omvendt til å tro på den germanske nasjonalismens ideer».

I leirene ble de utsatt for nazistisk indoktrinering og pålagt tvangsarbeid.

Sytten studenter døde i fangenskap. I oversikten Fanger.no av Kim Bredesen finner vi navnet til Kåre Olav Lohne. Der står det at han ble arrestert 30. november 1943, at han først satt arrestert en periode i Stavern, før han ble sendt videre til Sennheim, deretter til Buchenwald. Kåre Olav ble løslatt 28. desember 1944.

I samme oversikt (Fanger.no) finner vi også eldstebroren Hans Andreas Lohne. Han ble arrestert 4. april 1944, og satt i Åkebergveien i Oslo den første måneden. Den 4. mai 1944 ble han sendt videre til Berg, en interneringsleir i Sem ved Tønsberg. Hans Andreas ble ikke deportert. Han ble løslatt fra Berg interneringsleir 4. oktober 1944 og sendt hjem. Han slapp med 6 måneder.

Berg ble i utgangspunktet anlagt som interneringsleir for norske jøder av det norske statspolitiet i 1942. Leiren var den eneste norskdrøvne fangeleiren under okkupasjonen, direkte underlagt Politidepartementet. Den ble bygget i 1942, og hadde kun norske fangevoktere. Blant dem var det flere frontkjempere fra Tønsbergområdet. Fangebehandlingen var svært dårlig. Tre av vokterne ble etter krigen dømt til livsvarig fengsel. Kombinasjonen av hardt arbeid, dårlig kosthold, sult og grusomme avstraffelsesmetoder gjorde Berg til en av de verste fangeleirene i Norge.

Under jødeaksjonen høsten 1942 ble Berg leir brukt som transitleir for jøder som skulle sendes videre til konsentrasjonsleirer. Dette inkluderte 227 personer som ble sendt til Tyskland med skipet «Donau». Kun 7-8 av disse overlevde krigen.

Yngstemann Kåre Olav ble løslatt 28. desember 1944 etter drøyt ett år i fangenskap. Når han kom tilbake til Norge har jeg ikke funnet ut. Flere som ble løslatt fra leirene i Tyskland kom hjem via opphold i Sverige. Begge sønnene til Syvert og Ellen Sofie kom altså hjem igjen. Hva de opplevde i fangenskap kan vi bare ane.

De siste årene

Som klokker ble Syvert Lohne avløst av Magnus Sørli i 1950, og i 1951 ble han pensjonist. Han var 69 år gammel, og kunne se tilbake på en 45 år lang lærergjerning i Sørums kommune.

Yrkeslivet var slutt, og i 1951 kjøpte familien småbruket «Vangen», gnr. 38 bnr. 2 på Sørumsletta. På bruket sto en

låve, de hadde høner og barnebarnet Unni Lohne tror de også hadde kyr. Syvert var klar for å nyte sitt otium. Men slik gikk det ikke. Etter to år som pensjonist døde han 71 år gammel i 1953. Hans kone Elen-Sofie levde helt frem til 1967, og var 84 år da hun døde. Datteren Magnhild Lohne overtok «Vangen» etter foreldrene, og bodde der til hun døde 69 år gammel i 1984. Magnhild, som ble enke ganske tidlig, arbeidet i mange år i butikken til Lena Nøvik i Lørenfallet.

Tilbake til bildene fra 1913

Det er flere ting å fasineres over når det gjelder bildene av familien Lohne, blant annet påkledningen.

De er staselig antrukket, nesten pyntet vil jeg si. Ikke minst lille Hans med stor fin sløyfe i halsen. Mor Elen-Sofie er også fint kledd. Den mørke kjolen har høy hals med rysj, og beltet i livet har en stor fin beltespenne. Dette er ingen hverdagskjole, eller arbeidsantrekk. Far selv har dress med både vest og jakke, sløyfe i halsen og blankpussede sko.

Kanskje pleide de å kle seg slik på søndager? Det som imidlertid får meg til å tro at disse bildene er tatt ved en spesiell anledning er at det på det pent dekkete bordet står et flagg. Et helt spesielt flagg. Flagget er det norske Kongeflagget.

Det gamle Kongeflagget har røtter tilbake til middelalderen. Et nokså likt banner finnes i kongsdatteren Ingebjørgs segl fra 1318. Flagget har rød bunn og riksvåpenets løve er gullfarget. I forlabbene holder løven et gullfarget økseskaft med sølvfarget økseblad. Løven er et gammelt kongesymbol fra Midtøsten, kjent fra bibelen. Det som skiller den «norske» løven fra andre «fyrsteløver» er at øksen er plassert i forlabbene, og skal være et symbol på Olav den helliges martyrdød på Stiklestad. Det gamle Kongeflagget ble tidvis brukt på skip og festninger fra ca. 1318.

I 1905 ble det laget en ny utgave av Kongeflagget. Unionsmerket som hadde preget alle utgaver av flagg i unionstiden ble utelatt, og løven ble tegnet på nytt.

Maleren Eilif Peterssen fikk æren av å utføre det oppdraget. Etter 1905 er flagget utelukkende brukt som Kongeflagg.

Dette flagget kunne ikke hvem som helst heise til topps i en flaggstang utendørs. Det var ikke direkte ulovlig, men ble ansett som svært upassende. Men et lite flagg på et bord ble nok akseptert, sier dr. Ing. Lars Roede, som jeg kontaktet for å finne ut litt mere om dette flagget. Roede er pensjonist i dag, men var tidligere fagansvarlig for opplysninger om ulike lands flagg og våpen i Store norske leksikon. Han påpekte at det ikke var vanlig å flagge på den tiden, så han mente det var nærliggende å tro at lærer Lohne «var et nasjonalt begeistret og engasjert menneske». Lohnes barnebarn Unni Lohne forteller at bestefaren var radikal og ihuga republikaner.

Ingen av de tre på bildet har bursdag på våren eller sommeren, så det er ikke bursdag de feirer.

Bildet kan være tatt 17. mai. Men hva skjedde i Norge i 1913 ellers? Jo, den 21. juni 1913 ble det innført generell stemmerett for kvinner. Kan det være det de markerer med et flagg som bærer riksvåpenet? Svaret på dette finner jeg nok ikke, men det er absolutt ikke utenkelig.

Om Elen-Sofie vet vi at hun var husmor hele livet. Barnebarnet Unni Lohne forteller at bestemoren var en myndig, flink og arbeidsom dame. Hun mener å huske at bestemoren var med i en misjonsforening, og at dette nok var mest av sosiale årsaker. Hun husker ikke hvilken, men det er ikke usannsynlig at det var Sjømannsmisjonen hun var med i. Sjømannsmisjonen hadde en lokal avdeling i Sørums som ble kalt «Slettamisjonen».

Der holdt de faste månedlige møter. Det ble sydd, strikket, brodert og heklet. Produktene skulle bli til julepakker som sjømannskirkene verden over kunne dele ut til de som kom for å feire jul i kirken. Det ble holdt utlodninger og samlet inn penger til samme gode formål.

Syvert Lohne vet vi var en engasjert person i tillegg til yrket sitt. Jeg liker derfor å tro at ekteparet Lohne markerte kvinnenens rett til å stemme. At de syntes det var verdt å pynte seg for denne viktige saken, og markere med flagg og fotografering. Men som nevnt – kanskje var det rett og slett 17. mai.

Det finnes to bilder av lærer Syvert Lohne i Sørums bygdebok. Ett i Bind 2 og ett i Bind 4. Det eldste bildet er tatt utenfor uthuset til Vesterskaun skole i 1922. Der står han sammen med de to yngste barna sine, Kåre Olav og Magnhild.

På det andre bildet sitter han midt i flokken av skoleelever ved Sørums skole. Her finner vi også Magnhild og Kåre Olav. Bildet er tatt i 1927, og som tekst under bildet står det: «Skolebarna på Sørums skole i 1927 samlet etter tur til Bingsfoss i anledning åpning av bruene». Lærer Lohnes fornavn står oppgitt til Sjur, men riktig navn er Syvert.

Kilder:

Historielagets fotoarkiv, Sørums bygdebok, Fanger.no, Skriv av Trygve Sæther og Odd Skullerud i SS5-2008, Sørums under okkupasjonen, Dr. Ing. Lars Roede, Faner og flagg – lånt av O. Sars-Olsen, Wikipedia, Yngve Lohne (barnebarn), Unni Lohne (barnebarn), «De motvillige germanerne» av Elling Kvamme og Ingar Holm og Digitalarkivet

I den andre årgangen av medlemsbladet (som den gangen het «Artikler») fant vi dette. Alt vi får kjøpt ferdig nå, krevde mye tid og strev før i tida. Ikke rart at ukene før jul ble kalt «Julestria»! Tidene forandrer seg. Nå er det mer vanlig å snakke om «julestress». All reklamen som fosser over oss bidrar til det. Tidlig i november ligger store berg av julebakst i butikkene og roper: «Kjøp, kjøp!» Men fremdeles lager noen tradisjonelle kaker og annet til jul. Bildet under er tatt julen 2017 i Blaker, og alt er hjemmebakst. Med moderne hjelpemidler tar det mindre tid, og hjemmelaget smaker godt!

Foto: Anne-Marie Lund

Art. nr. 2 1996 fra Blaker og Sørum Historielag

Julens mattradisjoner på Romerike

Fra INNOMHUS, 1995 Annie Selle

Julemattradisjoner er egentlig et spørsmål om muligheter, tilbud og etterspørsel. Blir mulighetene større og tilbudene større, blir den maten og det drikket som skulle være til festbruk raskt hverdagslig. De som ønsker å etablere faste julemattradisjoner i sin familie, må derfor lage sine egne basert på de tidligere generasjoners tradisjoner. I det følgende vil jeg presentere noen julemattradisjoner fra Romerike slik vi har funnet dem i trykte opptegetninger eller gjennom muntlige kilder. Kunnskapen om de gamle tradisjonene kan kanskje hjelpe oss til å bygge opp våre egne. I denne artikkelen skal vi begrense oss til å se på ølbrygging og bakverk.

Ølbrygging

Mange kunne kunsten å brygge øl. De brygget matøl. Ellers ble det laget mjød av honning eller sirup og krydret med humle eller einerlåg. Det ble gjerne brygget ca. 3 uker før jul. Ølet ble oppbevart på tretønner.

En såuns, et rør med trepropp i, var «ølkranen» i tønna. Det

finnes ingen nåværende ølbryggertradisjon på Romerike.

Det nærmeste vi kommer er sirupsøl eller Tomtebrygg, som lages av ekstrakt vi får kjøpt i butikkene. For mange er nettopp hjemmebrygget øl en tradisjon de vil ta vare på. Men de fleste kjøper nok øl i dagligvarehandelen, da gjerne solgt som «juleøl», en fyldigere type enn den som vanligvis blir solgt.

Ølost var varmt drikke av en blanding av søtmeik og øl. Det gikk mye av bruk da kaffe kom på moten. Men det var ikke alle som hadde råd til ekte kaffe. De brente kaffe selv av erter eller rug, eller de brente ekte kaffebønner som de kjøpte rå. Festdrikke for barn var saft eller sjokolade og den litt simplere varianten kakao om den fantes. Brus kom først etter siste verdenskrig. En forløper var «bruspulver».

Te var en drikk som ikke var særlig utbredt før byskikkene bredte seg utover landsbygda. Ingen av disse drikkene var knyttet spesielt til jula, kanskje med unntak av sjokolade med krem.

Gjærbakst

Ølbrygginga ga muligheter for bakst med gjær. Når ølet ble silt etter gjæringen, samlet man opp skummet på toppen, og bunnfallet.

Dette ga råstoff til gjær i gjærbaksten. De første «kakene» (kaku, brød, finbrød) ble bakt mellom to takker i grgua. Den nederste takka sto gjerne på tre støttepunkter, steiner eller lignende, og ble fyrt med ved under.

Oppå takka lå ytterligere en takke støttet til tre støttepunkter. Mellom disse to jerntakke var «bakerovnen». Oppå den øverste takka ble det også gjort opp varme.

Det var en kunst å fyre opp denne «bakerovnen» slik at brødene ble passe stekt.

Brød med gjær var status; det var uvanlig og ble regnet som festmat.

Siden kom den store murte steinovnen på gårdene. Den ble murt i tilknytning til pipa, eller den ble murt separat i bakstehuset, gjerne i tilknytning til drengestua.

Her kunne det bakes opptil 24 brød i slengen. Gjæret deig ble oppbevart fra den ene bagedagen til den andre og brukt i ny deig. Brød gikk over til å bli hverdagskost, særlig «firskorningen», et brød som ble skåret langsetter og hver halvdel delt i 4 fordi brødet «ikke holdt skive». Statusen lå nå i meleets kvalitet. Fint hvetemel og rugmel var sjelden vare. Finbrød (hvetekake), vorterbrød (som følge av ølbrygginga) og julekake med sukat og rosiner ble derfor bare bakt til fest. Brødene ble bakt lille julaften eller julaften morgen for å være ferske til jul.

En god måte å oppbevare brødet på, var å grave det ned i kornbingen. Det ble enten pakket inn i et tøyestykke eller det ble bare lagt ned i kornet. Det holdt seg godt der pga. rikelig fuktighet (ca. 16-18%) – og kulde om vinteren.

Steking på takke

Før jul ble det gjerne bakt anselige mengder med flatbrød. Dette var i for seg en dyd av nødvendighet og ikke noen juletradisjon.

Melet holdt seg bedre som bakt flatbrød enn lagret i mjølbua på bua. Å bake flatbrød var med andre ord en oppbevaringsmetode for mel. Men ved juletider ble det allikevel bakt et noe finere og tynnere flatbrød til festbruk.

Fra Gjerdrum hører vi også om erterbrød. I flere bygdelag var det også tradisjon å bake potetlelse til jul etter at poteten ble vanlig som matvekst. Denne tradisjonen var temmelig lokal, ofte knyttet til en eller flere bakstekoner som reiste gardimellom og bakte for folk. Lefse ble stort sett ikke sett

på som en tradisjonell julemat her på Romerike. Heller ikke kling eller annen tradisjonell takkebakst til festbruk finner vi i særlig grad. Slik bakst har derimot tradisjonsrøtter i de fleste andre deler av Norge.

Bakst med hevingspulver

Tilgangen til andre hevingsmidler enn ølgjær revolusjonerte baketradisjonene. Bakepulver, natron og hornsalt gjorde det mulig å bake mange sorter kaker. Når krydderier, sukker og fint mel gjorde sitt inntog, var mulighetene ubegrensede – for dem som hadde råd. Det ble da også status å ha «mange slag» på kakefatet til jul – 7 eller 12 slag ble normen. Men mangelen på penger bidro også til noen av de kake-tradisjonene vi kjenner best i dag. Det folk hadde, var smult. Jernpanne og kjevle var allemannseie. Derfor gjorde smultringene sitt inntog sammen med hjortetakk og fattigmann.

Mange bygdelag utover i landet hadde flinke smeder. Det ble laget kakejern med lange skaft som man stakk inn i peisvarmen. Det ble stekt en og en kake om gangen. Disse kakejernene kunne ha kunstferdig dekor som preget seg inn i kakene under steikingen. På Romerike har det ikke vært noen slik tradisjon, det jeg erfarer. Riktignok kan det dukke opp langskaftede kakejern fra loft og kjeller på de store gårdene, men noen baketradisjon med utgangspunkt i disse jernene kan jeg ikke se at det har vært på Romerike. Goro (gorå), strull og krumkaker kom først for fullt etter at jernkomfyren ble vanlig, og man kunne få kjøpt støpte kakejern tilpasset kokeringene i komfyren. Disse komfyrjernene gikk ofte på omgang gårdene imellom. Særlig goro ble betraktet som et av tradisjonsslagene til jul. Det kunne da også blandes både smult og konjakk i deigen.

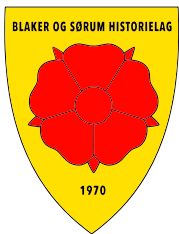
Ingredienser fra fjerne himmelstrøk

Krydderier og eksotiske nøtter eller frukter satte ekstra spiss på kakerepertoaret. Kokosmakroner er et kjent kakeslag som ga status mer for innholdet i deigen enn for vanskelighetsgraden i bakingen! Koriandernøtter, peppernøtter, sirupssnipper med kanel, nellik, allehånde og halv mandel til pynt – alle disse slagene duftet av fjerne utland. Til sirupssnippene trengtes også bakespore, en mulighet for husmormarkering. Et av de siste slagene som ville være med på julebakstbordet, var sandkakene. De krevde industrilagde sandkakeformer. En kake som det fulgte fest med, var kransekake. Dette er nå en kake som dessverre er blitt overforbrukt i velvillighetens navn, og som finnes i alle kakedisker året rundt.

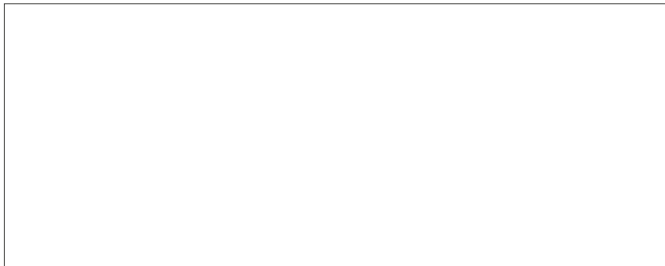
Andre kaker

Ettersom mengden av kakeslag «eksploverte», er det særlig disse slagene som blir nevnt på Romerike, i tillegg til dem som allerede er nevnt: Berlinerkranser, serinakaker, kneppkaker og bordstabelbakkels.

Etter at formkakene ble vanlige pga. bedre stekeovner, ble det ofte bakt honningkake til jul. Den var dessuten meget holdbar. En annen holdbar formkake var en tung fruktkake med nøtter, syltede frukter og dadler, fiken og rosiner, gjennomtrukket med søt vin. En enklere kake var Mor Monsen. Den skulle det være sitron og korinter i.

SØRUM-SPEILET

RETURADRESSE:
BLAKER OG SØRUM
HISTORIELAG
POSTBOKS 82
1924 SØRUM

ISSN 1894-8154

Jakten på fortiden

Tekst og foto: Tom-Arne Ullersmo

Denne gangen har jeg valgt å ta med et artig lite funn jeg gjorde i 2016 på jordene til Brotnu gård. Gården ligger i Ullensaker, nær grensa til gamle Sørum.

Funnet er en signetring. Den er riktig gammel. Anslagsvis fra en tid mellom 1500- og 1700-tallet. Den er laget i en bronse/kobberlegering. På ringen er det ikke lenger noe synlig monogram.

Et signet er et seglstempel. Monogrammet til eieren av gården var f.eks. mye brukt, bl.a. som avtrykk når man forseglede brev eller andre viktige dokumenter. Monogrammet var ofte innfelt i en ring, men det kunne også være i et halskjede.

Når eieren av ringen døde, ble monogrammet slipt bort, eller ringen ble kastet.

Dette ble gjort for å unngå falsk bruk av signetet. Også i dag er signetringer populære, - som smykke med personlige graveringer.

Funnstedet Brotnu gård, også kjent som Brotnov gård, ble i 1702 standkvarter for 1. Sønnenfeldske dragonregiment. Oberst Ulrich Christian Kruse ble i 1711 sjef for regimentet,

og i den store nordiske krigen kjempet han og hans livkompani mot kong Karl XII i trefningen i Høland i 1716. Gården Brotnu ble midtpunktet for det militære livet i distriktet. Oberst Kruse ble såret i krigen og var krigsudyktig i mange år. I Ullensaker kirkebok står det at obersten «for sin svaghets skyld blev betjent hjemme med sakramentet av prost Rosing.»

Foto: Halvor Haslerud